प्रकाशक—
गांधी वल्लभदास त्रिभुवनदास
सेक्रेटरी—
श्रीजैन आत्मानन्द सभा
भावनगर.

मुद्रक—
मणीभाई एम. गुप्त.
आर्यसुधारकमुद्रालय
वटपद्र

॥ अर्हम् ॥

॥ निवेदनम् ॥

कौमुदीमित्राणन्दनाम्नो द्वितीयरूपकस्यास्य निर्माता श्रीमद्-हेमचन्द्राचार्यशिष्य. श्रीमान् रामचन्द्र एवेत्यामुखान्तर्गतेन-

" अस्ति खलु श्रीसिद्धहेमचन्द्राभिधानशब्दानुशासनविधानवेधसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शिष्येण प्रबन्धशतविधाननिष्णातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणापातावगाढसमस्तसाहित्याम्भोधिना विशीर्णकाव्यनिर्माणनिस्तन्द्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं कुतूहलसदृक्षनिधानं कौमुदीमित्राणन्दाभिधानं निःशेषरसभावप्रदीपकं द्वितीयं रूपकम् । "

इत्यनेन पाठेन स्पष्टमेव प्रतीयते ।

सत्तासमयस्त्वेषां हेमचन्द्राचार्यसत्तासमय एव ।

एतद्ग्रन्थकर्त्रा श्रीमता काव्य-नाटक-नाट्य-न्यायग्रन्था विनिर्मिताः सन्ति । ते चैते, काव्यम्—कुमारविहारशतकम् । नाटकानि—रघुविलास-नलविलास-यदुविलास-कौमुदीमित्राणन्द-निर्भयभीमव्यायोग-सत्यहरिश्चन्द्र-मल्लिकामकरन्द-वनमालिकानाटिकाः । वनमालिकानाटिका अमरचन्द्रकृतेति केचिन्मन्यन्ते । नाट्यग्रन्थः-नाट्यदर्पणं गुणचन्द्रसाहाय्येन कृतम् । प्रबन्धशतं " रामचन्द्रकृतं प्रबन्धशतं द्वादशरूपकनाटकादिसरूपज्ञापकम् " इति एकस्मात्प्राचीनहस्तलिखितपत्रात्श्रूयते । नायं ग्रन्थः सांप्रतं दृश्यते । प्रबन्धशतकर्तृत्वस्यातिरप्येतद्ग्रन्थविरचनेन माला स्यादेत-

प्रकाशक—
गांधी वल्लभदास त्रिभुवनदास
सेक्रेटरी–
श्रीजैन आत्मानन्द सभा
भावनगर.

मुद्रक—
मणीभाई एम. गुप्त.
आर्यसुधारकमुद्रालय
वटपद्र

॥ अर्हम् ॥

॥ निवेदनम् ॥

कौमुदीमित्राणन्दनाम्नो द्वितीयरूपकस्यास्य निर्माता श्रीमद्-हेमचन्द्राचार्यशिष्यः श्रीमान् रामचन्द्र एवेत्यामुखान्तर्गतेन–

" अस्ति खलु श्रीसिद्धहेमचन्द्राभिधानशब्दानुशासनविधानवेधसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शिष्येण प्रबन्धशतविधाननिष्णातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणपाताबगाढसमस्तसाहित्याम्भोधिना विशीर्णकाव्यनिर्माणनिस्तन्द्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं कुतूहलसदसनिधानं कौमुदीमित्राणन्दाभिधानं निःशेषरसभावप्रदीपकं द्वितीयं रूपकम् । "

इत्यनेन पाठेन स्पष्टमेव प्रतीयते ।

सधासमयस्त्वेषां हेमचन्द्राचार्यसत्तासमय एव ।

एतद्ग्रन्थकर्त्रा श्रीमता काव्य–नाटक–नाट्य–न्यायग्रन्था विनिर्मिताः सन्ति । ते चैते, काव्यम्—कुमारविहारशतकम् । नाटकानि—रघुविलास–नलविलास–यदुविलास–कौमुदीमित्राणन्द–निर्भयभीमव्यायोग–सत्यहरिश्चन्द्र–मल्लिकामकरन्द–वनमालिकानाटिकाः । वनमालिकानाटिका अमरचन्द्रकृतेति केचिन्मन्यन्ते । नाट्यग्रन्थः–नाट्यदर्पणं गुणचन्द्रसाहाय्येन कृतम् । प्रबन्धशतं " रामचन्द्रकृतं प्रबन्धशतं द्वादशरूपकनाटकादिस्वरूपज्ञापकम् " इति एकस्मात्प्राचीनहस्तलिखितपत्राज्ज्ञायते । नायं ग्रन्थः सांप्रतं दृश्यते । प्रबन्धशतकर्तृत्वख्यातिरप्येतद्ग्रन्थविरचनेन प्राप्ता स्यादेत-

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरेभ्यो नमः ॥

प्रबन्धशतकर्तृश्रीमद्रामचन्द्रसूरिविरचितं

कौमुदीमित्राणन्दम् ।

यः प्राप निर्वृतिं क्लेशाननुभूय भवार्णवे ।
तस्मै विश्वैकमित्राय श्रिया नाभिभुवे नमः ॥ १ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(साक्षेपं) भो भोः सभासदः ! सावधानाः शृणुत विज्ञापनामेकाम् ।

व्यामोहमतिरोहपीतमनसः प्रज्ञाप्रसादाश्रिता-
स्तस्याध्यपज्ञानने किमपि नैर्वाप्यामहे किं वयम् ? ।
सूर्याचन्द्रमसावपि द्युतिमयौ निस्तेजसौ लोचने
जानीतः स्फुरिताञ्जनस्वपुषौ नर्तिक न तौ भास्वरौ ?॥२॥

(आकाशे)

किमादिशत ?, ये दुरात्मानो भवन्तमप्यवमानते न ते नाट्यवेदाम्भोधिपारदृश्वानः, ततः कृतं चेष्टनम्येन । मधुपर्की-तुकानुबन्धं [प्रबन्धं] कमप्यभिनीय व्यपेतव्यामोहनमोमि

सूत्रधारः—(विहस्य) प्रकरणस्यास्य सरसतायां किमुच्यते ? । यतः—

प्रबन्धानाधातुं नवभणितिवैदग्ध्यमधुरान्
कवीन्द्रा निस्तन्द्राः कति नहि मुरारिप्रभृतयः ? ।
ऋते रामाचान्यः किमुत परकोटौ घटयितुं
रसान्नाट्यप्राणान् पटुरिति वितर्को मनसि नः ॥ ३ ॥

अपि च—

प्रबन्धा इक्षुवत्प्रायो हीयमानरसाः क्रमात् ।
कृतिस्तु रामचन्द्रस्य सर्वा स्वादुः पुरः पुरः ॥ ४ ॥

नटः—(सावहेलं) भाव !

परोपनीतशब्दार्थाः स्वनाम्ना कृतकीर्तयः ।
निबद्धारोऽधुना तेन विश्रम्भस्तेषु कः सताम् ? ॥ ५ ॥

सूत्रधारः— मार्ष ! नास्य पर्यनुयोगस्य वयं पात्रम् । अत्रार्थे प्रबन्धविधानसमानकालाः सुमेधस एव प्रमाणम् ।

नटः—(सविषादं) भाव ! निर्विण्णोऽस्मि तेनामुनाऽपदे क्लेशावेशदुर्भगेन शैलूषविद्यावैभवोपभोगेन । ततस्तां कामपि क्रियामनुतिष्ठ श्रेष्ठां यया विश्रान्ताशेषविपदं श्रायसीं संपदमासाद्य सततसंनिहितमित्रकलत्रस्वापतेयः सुचिरममन्दमानन्दमुद्वहामि ।

सूत्रधारः—(साक्षेपं) मार्ष ! संसारस्वरूपपरिज्ञानवैदग्धीवन्ध्य इव व्याहरसि । ननु—

अकृताखण्डधर्माणां पूर्वे जन्मनि जन्मिनाम् ।

प्रसादय प्रचलभाग्यभागलभ्यलभ्यानां सभ्यानां मनांसि। (विमृश्य) यथावस्थितमादिशन्ति सभ्याः। दुर्जनोपनीतक्लेशकोटिकण्टकिला खल्वियं संसाराटवी। गरीयसे च फलायोपनिबद्धकक्षेण प्रेक्षापूर्वकारिणा (लोचने निमील्य) सोढव्या एव प्रत्यूहव्युपनिपत्तयः। तदहं गृहं गत्वा प्रबन्धविशेषं कमपि पर्यालोचयामि।

(नेपथ्ये)

कृतं पर्यालोचनेन। अस्ति खलु श्रीसिद्धहेमचन्द्राभिधानशब्दानुशासनविधानवेधसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शिष्येण प्रबन्धशतविधाननिष्णातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणापातावगाढसाहित्याम्भोधिना विशीर्णकाव्यनिर्माण [निस्]-तन्द्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं कुतूहलसहस्रनिधानं कौमुदीमित्राणन्दाभिधानं निःशेषरसभावप्रदीपकं द्वितीयं रूपकम्।

सूत्रधारः—कथमयं वत्सस्ताण्डकः प्रबन्धविशेषं निर्णयति ?।

(प्रविश्य)

नटः—भाव ! प्रणमामि।

सूत्रधारः—मार्ष ! कौमुदीमित्राणन्दनाम्नः प्रकरणस्याकृतनिश्चयोऽसि ?।

... ...न्ति नामात्र भूयांसि सामाजिकजनमनःकौतु-... कथावस्तूनि। रसनिवेशभावाभावयोः पुनर्भावः

।

मैत्रेयः—यथेदं सर्वतः काञ्चनमयं तथा जाने देवताविनिर्मितम्, मध्ये च भगवतः पाशपाणेः प्रतिनिधिर्दृश्यते ।

(नेपथ्ये)

(क) नवकंतिमंडणाण वि मुत्ताणं सुत्तिसंपुडविआणं ।
गुणसंगममलहंतीण निप्फलो जम्मसंरंभो ॥ ९ ॥

मित्राणन्दः—अनुरूपं पतिमनासादयन्त्याः कस्या अपि लावण्यपुण्यवपुषः पक्ष्मलाक्ष्याः परिदेवितमिदम् ।

(नेपथ्ये)

(ख) करसंबंधं काऊण अंगपरिरंभणं अदिंतेहिं ।
न विडंबिज्जइ मित्तेहि किं ति एहिं सरोरुहिणी ? ॥१०॥

मित्राणन्दः—इदमपरमस्या वरावयाः किमपि वैशसम् । यत्किल पाणिग्रहणेऽपि पत्यङ्गपरिरम्भालाभः । (मैत्रेयं प्रति) क्षणं निक्षिप दिक्षु चक्षुषी । जानीहि कुतस्त्योऽयं परिदेवितध्वनिः ? ।

मैत्रेयः—(विलोक्य) वयस्य ! पश्य निकषा सहकारखण्डं दोलाधिरूढां मरूद्मांदयौवनाश्रितां वनिताम् ।

मित्राणन्दः—(सविनर्क)

(क) नवकान्तिमण्डनानामपि मुक्तानां शुक्तिसंपुटविगानाम् ।
गुणसंगममलभमानाना निष्फलो जन्मसंरम्भः ॥
(ख) करसंबन्धं कृत्वा अङ्गपरिरम्भणमददानैः ।
न विडम्ब्यते मित्रैः किमिति एभिः सरोरुहिणी ॥

लक्ष्मीः किं पितुरम्बुधेः प्रतिफलं कूलेषु संक्रीडते ?
कन्या काऽपि किमस्य खेलति मुहुर्देवस्य यादःपतेः ?।
द्वीपस्यास्य पयोधिरोधसि कृतस्थानस्य वेलोच्छल-
न्नानारत्ननिभैः किमत्रभवती लीलायते देवता ?॥११॥

मैत्रेयः—

काऽप्येषा सरूपः प्रभाववशतो देवस्य दैत्यस्य वा
लोके शोकमलीमसेऽत्र मनुजीभावं दधौ देवता।
तेनेयं सुरलोकवैभवपरीरम्भाकुलोचैस्तरां
दोलोत्तालमिषेण खेचरगतिप्रागल्भ्यमभ्यस्यति ॥१२॥

मित्राणन्दः—

एतां निसर्गसुभगां विरचय्य वेधाः
शङ्के स्वयं स भगवानभिलाषुकोऽभूत्।
तेनापरग्रहभयादियदङ्कदोला-
दोलायितैरमनुजग्रहणां चकार ॥ १३ ॥

(विमृश्य) यथेयं निरुद्धदोलाकेलिः प्रतिमुहुरस्मान् कटा-
तथा व्यक्तमनयाऽपि वयं दृष्टाः। तदुत्तीर्य नेदीयांसो
।

मैत्रेयः—कथमियमुत्तीर्णा दोलातः ?।
केवलमुत्तीर्णा तरुभिस्तिरोधाय कचि-
। हा ! हताः स्मः। अकाण्डकोपसंरुद्धचेतसा
त्वरिततरं तिरोधाय सत्यम-
कृतः। कुतः पुनरियमस्माभिरु-

(प्रविश्य कृतोष्णीषो)

वणिग्—भगवन् ! मासा देशान्तरादपरे सहायाः तदु-पनय न्यासीकृतं वित्तम् ।

गजपादः—(सावहेलं) यथैव त्वया मुक्तं तथैवोटजा-भ्यन्तरे गत्वा गृहाण ।

(वणिग् मध्यतो वित्तमादाय कुलपतिं प्रणमति ।)

कुलपतिः—वत्स ! यथावदमेव मासं त्वया द्रविणम् ?।

वणिग्—किमिदमनात्मोचितमुच्यते ? । दुस्तपतपः-परकलितस्य स्वर्गापवर्गशर्मणो भगवतः पांशुप्रायेषु मर्त्यकी-टानां विभवेषु को नाम नामः संभवति ? । तद् व्रजामि युष्म-त्प्रभावमत्यस्तमत्युहव्यूहः स्वपुरीम् ।

कुलपतिः—(सप्रश्रयमिव) शिवास्ते पन्थानः ।

(वणिग् निष्क्रान्तः ।)

मित्राणन्दः—भगवन् ! सफलतां प्रयातु मे प्रार्थनालेशः ।

(प्रविश्य कुन्दलता कौमुदी [च] प्रणमति (तः) ।)

मित्राणन्दः—(मैत्रेयं प्रति) सैवेयं वनिता यां दोला-धिरूढामपश्याम । (पुनः साश्चर्यं) केयमनभ्रा नेत्रोत्पलानां सुधावृष्टिः ? ।

कुलपतिः—वत्से कौमुदि ! समानवयःशीलाकारधारिणः सार्थवाहतनयस्यास्य स्वयं प्रणय महतीमातिथेयीम् ।

कौमुदी—(तिर्यगवलोक्य स्वगतं) (क) कटरि !

(क) कटरि ! अप्रतिमा । अहो ! विज्ञानविदग्धिमा ।

(प्रविश्य कृतोष्णीषो)

वणिग्—भगवन्! मात्रा देशान्तरादपरे सहायाः तदुपनय न्यासीकृतं वित्तम्।

गजपादः—(सावहेलं) यथैव त्वया मुक्तं तथैवोटजाभ्यन्तरे गत्वा गृहाण।

(वणिग् मध्यतो वित्तमादाय कुलपतिं प्रणमति।)

कुलपतिः—वत्स! यथावद्धमेव प्राप्तं त्वया द्रविणम्?।

वणिग्—किमिदमनात्मोचितमुच्यते?। दुस्तपतपःपरकलितस्य स्वर्गापवर्गशर्मणो भगवतः पांशुमायेषु मर्त्यकीटानां विभवेषु को नाम नामः संभवति?। तद् व्रजामि युष्मत्प्रभावमत्यस्तमत्यूहव्यूहः स्वपुरीम्।

कुलपतिः—(सप्रश्रयमिव) शिवास्ते पन्थानः।

(वणिग् निष्क्रान्तः।)

मित्राणन्दः—भगवन्! सफलतां मयातु मे प्रार्थनालेशः।

(प्रविश्य कुन्दलता कौमुदी [च] प्रणमति (तः)।)

मित्राणन्दः—(मैत्रेयं प्रति) सैवेयं वनिता यां दोलाधिरूढामपश्याम। (पुनः साश्चर्यं) केयमनभ्रा नेत्रोत्पलानां सुधावृष्टिः?।

कुलपतिः—वत्से कौमुदि! समानवयःशीलाकारधारिणः सार्थवाहतनयस्यास्य स्वयं प्रथय महतीमातिथेयीम्।

कौमुदी—(तिर्यगवलोक्य स्वगतं) (क) फटरि!

(क) फटरि! अङ्गचङ्गिमा। अहो! विलासविदग्धिमा।

क्रियाणाम् ? ।

मित्राणन्दः—(सानन्द मैत्रेयं प्रति)

सुमेधा निश्चितं वेधाः साधूनामानुकूलिकः ।
जाने यानस्य भङ्गोऽयमस्माकं श्रेयसी क्रिया ॥ १९ ॥

(नेपथ्ये)

भो भो आश्रमकर्मपटवो वटवः ! प्रमार्जयत होमगृहाङ्गणानि, प्रज्वालयत जातवेदसः, सज्जिथापयत समिधः ! ननु इदानीं कुलपतेः प्रदोषसन्ध्यासवनसमयः ।

मैत्रेयः—(समयमाकर्ण्य) कथमुत्थानसमयः कुलपतेः ? । (प्रकाशं) भगवन् ! एतावत्यपि सार्थवाहप्रयोजने किं निमित्तोऽयं कालविलम्बः ? ।

गजपादः—(कुलपतिं प्रति सकेतवं) यदभिप्रेतं सार्थवाहस्तदस्तु ।

कुलपतिः—(मित्राणन्दं प्रति सविषादमिव) भवत्प्रेमार्द्रचेतसो वयं किं नानुतिष्ठामः ? । तदुत्तिष्ठ स्वयमेव विमुश्चोटजाभ्यन्तरे स्वमुद्रामुद्रितं द्रविणजातम् । वत्से कौमुदि ! दर्शय सार्थवाहस्योटजाभ्यन्तरम् ।

कौमुदी—(क) इदो इदो सत्थवाहे ।

(उभौ मध्यप्रवेशं नाटयतः ।)

कौमुदी—(सकपटं) (ख) अज्जउत्त ! (पुनः सलज्जं)

(क) इत इतः सार्थवाहः ।

(ख) आर्यपुत्र!, सार्थवाह! अस्ति बहु मन्त्रयितव्यम्, पर-

अंगचंगिमा । अहो ! विलासविअड्ढिमा । अरिरि ! सुहवत्तणं।
(पुनः साश्चर्यं) दस्सदंसणेण मणुस्सजम्मो । (पुनः सदुःखं)
इदिसोऽवि तादस्सासिणेहेण मए वावाए । अव्वो धी धी
भुवणरयणविणासणं मे जीविदनिम्माणं ।

मित्राणन्दः—(अपवार्य साभिलापं मैत्रेयं प्रति)

अधिकुचतटं पौष्पं दाम श्रुती किसलार्चिते
विसवलयितौ पाणी श्रोणीलता रसनाश्चिता ।
तदपि च वपुर्लक्ष्मीरस्याः स्फुरत्यपदं गिरां
प्रकृतिसुभगे पात्रे वेपो यदेव तदेव वा ॥ १८ ॥

कुलपतिः—कोऽत्र भोः ! । पाद्यं पाद्यम्, अर्घोऽर्घः ।

(प्रविश्य तुन्दिल. सर्वमुपनयति ।)

कुन्दलतिका—(क) अय्य ! एदस्स निअदइअस्स
नहि नदि अदिधिणो विधेहि आदिधेइं ।

(कौमुदी कृतकसात्त्विकभावान्नाटयन्ती आतिथ्य प्रथयति ।)

कुलपतिः—वत्से ! कोऽप्यमपूर्वोऽतिथिदर्शनेन मतिभयः
मथितः स्वेदकम्पोपप्लवः । ततः स्वस्थीभूय सर्वमप्याचर ।
अयं खलु ते माणितस्यापि स्वामी । किं पुनरङ्ग ! अपरासां

अरेऽरे सुभगत्वम् । दृश्यदर्शनेन मनुष्यजन्म । ईदृशोऽपि तादृक्स्ने-
हेन मया व्यापादित. । अव्वो धिग् धिग् भुवनरत्नविनाशनं मे
जीवितनिर्माणम् ।

(क) आर्य ! एतस्य निजदयितस्य नहि नदि अतिथेःविधेहि
आतिथेयीम् ।

क्रियाणाम् ? ।

मित्राणन्दः—(सानन्दं मैत्रेयं प्रति)

सुमेधा निश्चितं वेधाः साधूनामानुकूलिकः ।
जाने यानस्य भङ्गोऽयमस्माकं श्रेयसी क्रिया ॥ १९ ॥

(नेपथ्ये)

भो भो आश्रमकर्मपटवो वटवः ! प्रमार्जयत होमगृहाङ्गणानि, प्रज्वालयत जातवेदसः, सन्निधापयत समिधः । ननु इदानीं कुलपतेः प्रदोषसन्ध्यासवनसमयः ।

मैत्रेयः—(सभयमात्मगतं) कथमुत्थानसमयः कुलपतेः ? । (प्रकाशं) भगवन् ! एतावत्यपि सार्थवाहप्रयोजने किं निमित्तोऽयं कालविलम्बः ? ।

गजपादः—(कुलपतिं प्रति सङ्केतयं) यदभिधत्ते सार्थवाहस्तदस्तु ।

कुलपतिः—(मित्राणन्दं प्रति सविषादमिव) भवत्प्रेमार्द्रचेतसो वयं किं नानुतिष्ठामः ? । तदुत्तिष्ठ स्वयमेव विमुञ्चोटजाभ्यन्तरे स्वमुद्रामुद्रितं द्रविणजातम् । वत्से कौमुदि ! दर्शय सार्थवाहस्योटजाभ्यन्तरम् ।

कौमुदी—(क) इदो इदो सत्थवाहे ।

(उभौ मध्यप्रवेशं नाटयतः ।)

कौमुदी—(सकपटं) (ख) अज्जउत्त ! (पुनः सलज्जं)

(क) इत इत सार्थवाह. ।

(ख) आर्यपुत्र!, सार्थवाह! अस्ति बहु मन्त्रयितव्यम्, पर-

सत्थवाह ! अत्थि बहु मंतिदव्वं, परं दाणि नावसरो । ए[illegible] सु संखेवेण मंतेमि । अप्पा मए तुह समप्पिदो । अउ वरं [illegible] ते पडिहासइ तं करिज्जासु ।

मित्राणन्दः—(सरोमाञ्चं) आर्ये ! मयापि धनं जीवि[illegible] च तवोपनीतमतस्त्वमपि यदभिरुचितं तद्विदध्याः ।

कौमुदी—(क) तावस्सं अहिप्पायाणुरोहेण अहं पि[illegible] सव्वं करिस्सामि । दोणि उण लद्धं मित्तेहिं (ह) दविणजायं[illegible] जेण वाडिं नीहरामो ।

(तथा कुलोपौ निर्गच्छत ।)

कुलपतिः—वत्स मित्राणन्द ! परिणतवयसो वयं कृत[illegible] नायोपवेशननिश्चयाः । इयं च मदस्मादृशानां रूपानुरूपं पति-मनासादयन्ती नाम्नापि वराकी पुत्री मे कौमुदी । तदस्याः पाणिग्रहणेन मदन्तिपितुर्वहसि मनोऽनुकारतानम् ।

मित्राणन्दः—(सरोमाञ्चं) भगवन् ! कोऽपरमस्मान्[illegible] ज्ञानदुर्व्यापिनु समादातिरेकः ? ।

कौमुदी—(स्वगतं) (ख) पभाए अणेमि पदरस कि रि[illegible]

निदानीं नावसरः । एतत्तु संक्षेपेण मन्त्रयामि । आत्मा मया [illegible] समर्पितः । अतः परं यत्ते प्रतिभासते तत् कुरुष्व ।

(क) तावदस्य अभिप्रायानुरोधेनाहमपि सर्वं करिष्यामि । द्वे पुनः लब्धं मित्रैः द्रविणजातम्, येन वाटिं निःसराम ।

(ख) प्रभाते [illegible]

[illegible]

सम्पदावं इयमं जेण वीसंभं करेदि ।

मकरन्दः—सार्थवाह ! नार्हसि कुलपतेः प्रसादभङ्गमाधातुम् ।

कुलपतिः—वत्स ! वेलति मुहूर्ते ते विवाहमङ्गलविधिः । इदानीं तावदभ्यर्थनासमयाय पर्णशालामनुसर । भो भोस्तपोधनाः ! अभ्यर्हितकुमुदीस्नेहेन पयोनिशाथः संजातन्नारण्यभङ्गान्यविधानामङ्गानि । पायसमपथ्यमपापगमवदीयानि नास्तिकेतीपल्लाम्भांसि । वत्से कौमुदि ! त्वमपि कौतान्तरमनुतिष्ठ ।

(नेपथ्ये)

आपश्च त्वरितं नटेषु मल्लेः स्वर्लोकवासीदशः
पुष्पाणां प्रकरं परं स्थगयत स्वच्छं रजोऽस्यम्बुभिः ।
पुंसः कर्मकृतोऽपि रक्षत वन ! स्वेच्छाप्रचारं चिरं
शुद्धान्तेन समं समेष्यति यतो देवः प्रतीचीपतिः ॥२०॥

कुलपतिः— (आकर्ण्य) कथमयं प्रचेताः संक्रीडितुमात्मनो द्वीपमधितिष्ठति ? । (विमृश्य) वयमपि तपोभृतां प्रचारं निवारयितुं प्रक्रमामहे, सान्ध्यं च विधिमनुतिष्ठामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः समाप्तः ॥

गन्तव्यमिति कुलपतिर्वो समादिशति ।

मित्राणन्दः—एते वयमागता एवेति गत्वा निवेदय कुलपतिपादेभ्यः ।

(गृभाक्षो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

याभिः कुङ्कुमसोदराभिरभितो देवे सभाणां प्रभौ
पात्री लिम्पति शीर्णशुद्रनपर्नैः किं किं न दृष्टं जनैः ? ।
पूर्वोपार्जितकर्मवर्मपटलप्रभ्रष्टदृष्टिक्रियो
नात्मानं न परं च पश्यति कृपापात्रं पुनः कौशिकः ॥२॥

मित्राणन्दः—(आकर्ण्य सभयं) कस्यापि महौजसो दुःस्थावस्थोपनिपातमतिरुद्धाक्षेपशुभानुभव्यापारस्यायं व्याहारः। तदेहि मैत्रेय! देवतायतनस्य पाश्चात्यभागमवलोकयामः।

मैत्रेयः—(विलोक्य सभयं) कथमयं पुरुषः सहकारतरुणा सह वज्रकीलैः कीलितोऽस्ति ? ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः पुरुषः ।)

पुरुषः—कष्टं भोः ! कष्टम्,

क सा सिद्धश्रेणिमणितिशुभगा खेचरदशा ?
क चायं संटङ्करिभुवनमनःशोकरासिकः ? ।
न यो वाचः पात्रं भवति न दृशो नापि मनस-
स्तमप्यर्थं क्रुद्धो हतविधिरकाण्डे पश्यति ॥ ३ ॥

मित्राणन्दः—किमिदमश्रद्धेयम् ? । भवतु, समीपीभूय जानीमः ।

कृताभिधानया दिव्यकण्ठिकया प्रसाधितकण्ठपीठः केनापि व्यसनेन प्रकाशयितुमनुचितेन सततोपप्लुतान्तःकरणघूर्णविशेषप्रभावविहितरूपान्तरः प्रतिनिशमस्मिन् वरुणद्वीपे परिभ्रमामि ।

मैत्रेयः—अहो ! समुद्भूतकुतूहलानुबन्धः प्रबन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निशीथे सान्तःपुरेण क्रीडार्थमितस्ततः स्वैरं विहरता क्रूरचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य ‘ सततमपूर्वप्रणयमस्मदन्तःपुरकामिनीजनमभिलाषुकः परिभ्राम्यसि ।’ इत्यभिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठिकामाच्छिद्य बद्ध्वा च स्फुटं दोःकन्धरम् ।

मैत्रेयः—(सकम्पं) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(सदैन्यं) पुरन्दरेणाप्यविषह्यपीडाभिर्निशातकोटिभिर्बहुकीलकोटिभिः स्वयमिहानीय मदङ्गं कीलितोऽस्मि ।

मित्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—क्वचिदपि स्थले संक्रीडते । प्रतिनिवृत्तः पुनः किमप्यतः परमपि विधास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अधीतव्यं अधीतव्यम् । (पुनरपवार्य) तेनामुना महात्मनोऽस्य प्रबन्धेनाहमप्यन्तःशोकशङ्कुना कीलितोऽस्मि । तद्विचिन्तय किमपि शल्यसमुद्धरणोपायकम् ।

मित्राणन्दः—अस्ति नः कुलक्रमागतः शल्यसमुद्धरणप्रथितमहिमा नामपरिचितो मन्त्रः। परं कदाचिदप्यनिरूपितस्वरूपः, अतो मे मनाग् मनः संदेग्धि ।

लताभिधानया दिव्यकण्ठिकया प्रसाधितकण्ठपीठः केनापि व्यसनेन प्रकाशयितुमनुचितेन सततोपप्लुतान्तःकरणश्चूर्णविशेषप्रभावविहितरूपान्तरः प्रतिनिशमस्मिन् वरुणद्वीपे परिभ्रमामि ।

मैत्रेयः—अहो ! समृद्धकुतूहलानुबन्धः प्रबन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निशीथे सान्तःपुरेण क्रीडार्थमितस्ततः स्वैरं विहरता क्रूरचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य 'सततमसूर्यम्पश्यमस्मदन्तःपुरकामिनीजनमभिलाषुकः परिभ्राम्यसि ।' इत्यपिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठिकामाच्छिद्य बद्ध्वा च स्फुटं दोःकन्धरम् ।

मैत्रेयः—(सकम्पं) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(सदैन्यं) पुरन्दरेणाप्यविषह्यपीडाभिर्निशातकोटिभिर्बहुकीलकोटिभिः स्वयमिहानीय प्रत्यङ्गं कीलितोऽस्मि ।

मित्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—क्वचिदपि कूले संक्रीडते । प्रतिनिवृत्तः पुनः किमप्यतः परमपि विधास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अश्रोतव्यं अश्रोतव्यम् । (पुनरपवार्य) तेनाधुना महात्मनोऽस्य प्रबन्धेनाहमप्यन्तःशोकशङ्कुना कीलितोऽस्मि । तद्विचिन्तय किमपि शल्यसमुद्धरणोपायिकम् ।

मित्राणन्दः—अस्ति नः कुलक्रमागतः शल्यसमुद्धरणप्रथितमहिमा नामपवित्रो मन्त्रः। परं कदाचिदप्यनिरूपितप्रत्ययः, अतो मे मनाग् मनः संदेग्धि ।

च्छताभिधानया दिव्यकण्ठिकया मलाधितकण्ठपीठः केनापि व्यसनेन मकारयितुमनुचितेन सततोपप्लुतान्तःकरणघूर्णविक्षेपमभावविलिन्नरूपान्तरः प्रतिनिशमस्मिन् वरुणद्वीपे परिभ्रमामि ।

मैत्रेयः—अहो ! समुद्रदत्तहलालुब्धः प्रबन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निशीथे सान्तःपुरेण क्रीडार्थमितस्ततः स्वैरं विहरता क्रूरचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य 'सततममूर्यम्पश्यमस्मदन्तःपुरकामिनीजनमभिलाषुकः परिभ्राम्यसि ।' इत्यभिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठिकामाच्छिद्य वरध्रा च स्फुटं दोःकन्धरम् ।

मैत्रेयः—(सकम्प) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(सदैन्य) पुरन्दरेणाप्यविषह्यपीडाभिर्निशातकोटिभिर्बहुकीलकोटिभिः स्वयमिदानीय मल्लङ्गं कीलितोऽस्मि।

मित्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—क्वचिदपि कूले संक्रीडते । प्रतिनिवृत्तः पुनः किमप्यतः परमपि विधास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अधीतव्यं अधीतव्यम् । (पुनरपवार्य) तेनामुना महात्मनोऽस्य प्रबन्धेनाहमप्यन्तःशोकशङ्कुना कीलितोऽस्मि । तद्विचिन्तय किमपि शल्यसमुद्धरणोपायिकम् ।

मित्राणन्दः—अस्ति नः कुलक्रमागतः शल्यसमुद्धरणप्रथितमहिमा नामपवित्रो मन्त्रः। परं कदाचिदप्यनिरूपितप्रत्ययः, अतो मे मनाग् मनः संदेग्धि ।

पुरुषः—(साक्षेपं) कथीयसीति विशेषणं विश्वोपकारकरणकण्डुराभ्यामात्मनो व्यवसायाध्यवसायाभ्यां प्रतिहतमुपाचवानसि । महत्त्वसीवतां पुनरस्माकमयमकाण्डोपस्थितः प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयाडम्बरः समूलकायं कषितवान् । अपि च अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परमार्थतस्त्वमेव महत्त्ववान्, यस्याऽयं वाङ्मनसोरुत्तीर्णः स्वभावजीर्णमत्युपकारस्पृहाकौलीनवृत्तिर्निर्गलः परोपकाररसावेशः ।

मित्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां सुखमीक्षते ।
स्वशक्तितोऽर्जनं नाम माहात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविश्रुते राजवर्त्मनि भ्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्थमनुकूले विधातरि ।
प्रतिकूले पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपायताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालविलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपीठम् । अतः परं सर्वाङ्गीणमरोहिणा वज्रकीलपीडासंभारेण प्रतिहताशेषेन्द्रियस्थानो निरीक्षितुमप्रभविष्णुः । किमपरं मन्दमपि वक्तुमनलम्भूष्णुरस्मि । तत्त्वरिततरं मकटय कस्याप्यनर्घ्यस्य मणस्य वा मन्त्रस्य वा रसस्य वा प्रभावातिशयम् ।

मित्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि शीतमम्भः समानय ।

मैत्रेयः—(निष्क्रम्य प्रविश्य च) वदिदमम्भः ।

(नेपथ्ये)

(क) सत्थवाह ! अज्जा कोमुई संदिसेदि ।

मित्राणन्दः—(विलोक्य) कथमियं कुन्दलता ? ।

(मैत्रेय ससम्भ्रममुत्थाय पुरुषवृहतिकया प्रच्छादयति ।)

(प्रविश्य)

कुन्दलता—(ख) सत्थवाह ! अज्जा कोमुई संदिसेदि ।

मित्राणन्दः—किमादिशति भगवती ? ।

कुन्दलता—(ग) पडिच्छेदु एदं महप्पभावं मणिं सत्थवाहो । कयावि एस महंतं उवयारं करिस्सदि ।

मित्राणन्दः—कुन्दलतिके ! कीदृशमस्य प्रभावमुपवर्णयति कौमुदी ? ।

(कुन्दलता कर्णे एवमेव ।)

मित्राणन्दः—(सहर्षं) साधु ! समयोचितमनुगृहीतोऽस्मि भगवत्या । एते वयमागता एव रहः किमपि भगवत्या सह पर्यालोचयितुम् ।

(कुन्दलता निष्क्रान्ता ।)

मित्राणन्दः—महामन्त्र !

पदार्थः कोऽप्यनर्घ्योऽपि स्थितः पुंसि लघीयसि ।
महत्त्वशीर्षनिर्णेषु महत्सु खलु नार्घति ॥ ७ ॥

(क ख) सार्थवाह आर्या कौमुदी संदिशति ।

(ग) प्रतीच्छतु एतं महाप्रभावं मणिं सार्थवाहः । कदापि एष महान्तं उपकारं करिष्यति ।

पुरुषः—(साक्षेपं) लघीयसीति विशेषणं विश्वोपकारकरणकच्छुराभ्यामात्मनो व्यवसायाध्यवसायाभ्यां प्रतिहतमुपात्तवानसि । महत्त्वक्षीबतां पुनरस्माकमयमकाण्डोपस्थितः प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयाडम्बरः समूलकाषं कषितवान् । अपि च अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परमार्थतस्त्वमेव महत्त्ववान्, यस्यायं वाङ्मनसोरुत्तीर्णः स्वभावनीर्णप्रत्युपकारस्पृहाकौलीनवृत्तिर्निरर्गलः परोपकाररसावेशः ।

मित्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां मुखमीक्षते ।
स्वशक्तितोल्लनं नाम माहात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविश्रुते राजवर्त्मनि भ्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्थमनुकूले विधातरि ।
प्रतिकूले पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपायताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालविलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपीठम् । अतः परं सर्वाङ्गीणप्ररोहिणा वज्रकीलपीडासंभारेण प्रतिहताशेषेन्द्रियस्यात्मनो निरीक्षितुमप्रभविष्णुः । किमपरं मन्दमपि वक्तुमनलम्भूष्णुरस्मि । तत्त्वरिततरं प्रकटय कस्याप्यनर्घ्यस्य मन्त्रस्य वा तन्त्रस्य वा रत्नस्य वा प्रभावातिशयम् ।

मित्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि शीतमम्भः समानय ।

मैत्रेयः—(निष्क्रम्य प्रविश्य च) तदिदमम्भः ।

([illegible])

(क) [illegible] ! [illegible] कौमुदी [illegible] ।

मिथ्यानन्दः — [illegible] । [illegible] कुन्दलते !

([illegible])

([illegible])

कुन्दलता — (ख) [illegible] ! [illegible] कौमुदी [illegible]

मिथ्यानन्दः — [illegible] भगवती ! ।

कुन्दलता — (ग) [illegible] एव [illegible]
[illegible] । [illegible] एव [illegible] करिष्यति ।

मिथ्यानन्दः — कुन्दलते ! [illegible]
[illegible] कौमुदी ! ।

(कुन्दलता [illegible])

मिथ्यानन्दः — ([illegible]) [illegible] ! [illegible]
भगवन्ता । [illegible] एव [illegible] [illegible]
पर्यालोचयितुम् ।

(कुन्दलता निष्क्रान्ता ।)

मिथ्यानन्दः — सानन्दम् !

पदार्थः कोऽप्यनर्घोऽपि स्थितः पुंसि कथंचन ।
मत्स्यानीरविशेषु मस्तु मत्तु नायाति ॥ ७॥

(क-ख) मार्याह ! आर्या कौमुदी [illegible] ।

(ग) भर्तव्यः तु एव महाप्रसादः [illegible] । [illegible]
एव महान्तं उपकारं करिष्यति ।

पुरुषः—(साक्षेपं) लघीयसीति विशेषणं विश्वोपकारककरणकब्जुराभ्यामात्मनो व्यवसायाध्यवसायाभ्यां प्रतिहतमुपाचवानसि । महस्त्वसीवतां पुनरस्माकमयमकाण्डोपस्थितः प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयाडम्बरः समूलकाषं कषितवान् । अपि च अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परमार्थतस्त्वमेव महत्त्ववान्, यस्यायं वाङ्मनसोरुत्तीर्णः स्वभावशीर्णप्रत्युपकारस्पृहाकौलीनवृत्तिर्निरर्गलः परोपकाररसावेशः ।

मित्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां सुखमीक्षते ।
स्वशक्तिवोलनं नाम माहात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविभुते राजवर्त्मनि भ्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्थमनुकूले विधातरि ।
प्रतिकूले पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपायताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालविलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपीठम् । अतः परं सर्वाङ्गीणमरोहिणा वज्रकीलपीडासंभारेण प्रतिहतान्तेपेन्द्रियस्थानो निरीक्षितुमप्रभविष्णुः । किमपरं मन्दमपि वक्तुमनलम्भूष्णुरस्मि । तत्त्वरिततरं प्रकटय कस्याप्यनर्घ्यस्य प्रवस्य वा तत्रस्य वा रसस्य वा प्रभावातिशयम् ।

मित्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि शीतमम्भः समानय ।

मैत्रेयः—(निष्क्रम्य प्रविश्य च) तदिदमम्भः ।

सांप्रतं पुनः प्राणदानवेतनाक्रीतः कल्पसहस्रावधि मित्राणन्ददासः ।

मित्राणन्दः—(कर्णौ पिधाय) सिद्धाधिनाथ ! मामेवमौचित्यातिक्रमेण मा दवीयाः । वसुधास्पृहणीयवैभवैः खेचरचक्रवर्तिभिर्भवादृशैः प्रबोधितस्य श्रवणोदरसदःसुधावर्षिणश्चाटुकर्मणः पुरन्दरार्हस्य तस्यास्यानर्हाः खलु जठरपीठरीभरणमात्रोन्मदिष्णुचेतसो निस्तेजसो वणिजः ।

(नेपथ्ये)

श्रेयांसि प्रभवन्तु ते प्रतिदिशं तेजांसि वर्धिष्णुतां
तां पुष्णन्तु भवन्तु वीतविपदस्ते पायसां संपदः ।
आशाः सन्तु भवद्यशोभिरनिशं व्याकोशकुन्दत्विषो
विश्वेषां शमिनां तपोभिरनघैः कल्पान्तजीवी भव ॥ ११ ॥

पुरुषः—(समाकर्ण्य सकम्पं) यथामी घोरघोणप्रभृतयस्तपोधनाः प्रमोदप्रबोधितत्राप्यांमिमृणालकण्ठुरसदृशो मधुरगम्भीरघोषमाशिषमुदीरयन्ति तथा जाने देवतायतनमुपसर्पति पात्रपाणिः, तद्विसर्जयत माम् । अपरथा पुनरप्ययं दुरात्मा मयि कामपि यातनामाधास्यति । अहं च सांप्रतं विगतशोकपरिच्छदः प्रत्युपकारबिन्दुरूपमपि प्रथयितुमनवक्लृप्तशक्तिर्यदि तत्रभवतां भवतां स्वकस्य दुर्मेधसो विलसितेन किमपि व्यसनमुपनायेत तदा मां पदाविषयं स्मरेयुः । (इत्यभिधाय प्रणम्य त्वरिततरं निष्क्रान्तः ।)

मैत्रेयः—कथमयं पात्रपाणिनाविपरीतोपधेयकं विसृज्य

पाशपाणिः—(विमृश्य) यथेयं वज्रकीलसंकुला विलोक्यते भूमिस्तथा व्यक्तमनयोर्मर्त्ययोः शल्यसमुद्धारप्रयोगः । (पुनः साटोपं वज्रकीलानादाय मित्राणन्दं केशैर्गृह्णाति ।)

(मैत्रेयः प्रतिभयेन मूर्च्छति ।)

मित्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यात्मगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।
ततोऽपि यदकल्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशपाणिः—अरे मर्त्यापसद ! निजस्य दुर्विलसितस्य फलमनुभव । (इत्यभिधाय सहकाराभ्यर्णमुपनयति ।)

(नेपथ्ये)

प्रसीद पयसांपते ! श्लथय कौमुदीभर्तरि
त्रिलोकभयकर्मणीं हृदयनेत्रवाग्विक्रियाम् ।
अमी ननु तपोधना जनविहारवन्ध्ये भव-
स्वभावमथितापदः प्रतिवसन्ति घोरे वने ॥ १४ ॥

पाशपाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—यादसांनाथ ! कोऽयं निजे जामातरि क्रोधोत्रोपविप्लवः ? ।

पाशपाणिः—(सलज्जं मित्राणन्दं विमुच्य) मुने ! कथमयं कुलपतेर्जामाता ? ।

गजपादः—दत्ताऽस्मै कुलपतिना . . . .

गतवान् ? ।

(नेपथ्ये साक्षेपं)

कः कालेन कटाक्षितः? स्फुटरुषा दृष्टः फणीन्द्रेण कः ?
स्फूर्जद्वह्निकणः करिष्यति शिरः कस्याशनिर्भस्मसात् ?।
झम्पां कल्पविसृङ्खले जलनिधौ को दातुमुत्कण्ठितः ?
क्रीडावेश्मनि नः क एष मनुजः स्वैरं परिभ्राम्यति ?॥

(उभौ सत्रासमाकाशमालोकयतः ।)

(ततः प्रविशति गगनादवतरणं नाटयन् पाशपाणिः कुन्दप्रभप्रभृतिकश्च परिवारः)

पाशपाणिः—अरे मर्त्यौ ! मरणोन्मुखौ कुतस्त्यौ युवाम् ?। किमर्थं च देवतायतनस्य जगतीं पुरन्दरेणापि नमस्करणीयां वसुधासंपर्कपांशुराभ्यां [पादाभ्यां] कश्मलयतः ? ।

(उभौ प्रतिभयेन प्रकम्पेते ।)

मित्राणन्दः—परमेश्वर ! आवामविज्ञातद्वीपस्वरूपौ भग्नयानपात्रौ वणिजौ देवतायतनरामणीयकमवलोकयितुं जगतीमधिरूढौ ।

कुन्दप्रभः—परमेश्वर ! अबुद्धिपूर्वकोऽयमनयोर्मर्त्ययोरपराधः ।

पाशपाणिः—(सहकारमवलोक्य कुन्दप्रभं प्रति) परदारविप्लवकारी दुरात्मा खेचरापसदः कथं क्वचिदपि गतवान् ?। अरे मर्त्यौ ! जानीतं तस्य दुरात्मनः प्रवृत्तिम् ? ।

उभौ—(सभयं) किमपि न जानीवः ।

पाशपाणिः—(विमृश्य) यथेयं वज्रकीलसंकुला विलोक्यते भूमिस्तथा व्यक्तमनयोर्मर्त्ययोः शल्यसमुद्धारप्रयोगः । (पुनः साटोपं वज्रकीलानादाय मित्राणन्दं केशैर्गृह्णाति ।)

(मैत्रेयः प्रतिभयेन मूर्च्छति ।)

मित्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यात्मगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।
ततोऽपि यद्यकल्याणं कल्याणाच्चत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशपाणिः—अरे मर्त्यापसद ! निजस्य दुर्विलसितस्य फलमनुभव । (इत्यभिधाय सहकाराभ्यर्णमुपनयति ।)

(नेपथ्ये)

प्रसीद पयसांपते ! श्रयय कौमुदीभर्तरि
त्रिलोकभयकर्मणीं हृदयनेत्रवाग्विक्रियाम् ।
अमी ननु तपोधना जलविहारलब्ध्ये भव-
स्वभावमथितापदः प्रविवसन्ति घोरे वने ॥ १४ ॥

पाशपाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—यादसांनाथ ! कोऽयं निजे जामातरि कोपोन्मेषविप्लवः ? ।

पाशपाणिः—(सलज्जं मित्राणन्दं विमुच्य) मुने ! कथमयं कुलपतेर्जामाता ? ।

गजपादः—यतोऽस्मै कुलपतिना युष्मत्पुत्री कौमुदी ।

गतवान् ? ।

(नेपथ्ये साक्षेपं)

कः कालेन कटाक्षितः? स्फुटरुषा दृष्टः फणीन्द्रेण कः ?
स्फूर्जद्द्वादशरूणः करिष्यति शिरः कस्याशनिर्भस्मसात् ?।
झम्पां कल्पविशृङ्खले जलनिधौ को दातुमुत्कण्ठितः ?
क्रीडावेश्मनि नः क एष मनुजः स्वैरं परिभ्राम्यति ?॥

(उभौ सत्रासमाकाशमालोकयत ।)

(ततः प्रविशति गगनादवतरणं नाटयन् पाशपाणिः कुन्दप्रभप्रभृतिकश्च परिवार)

पाशपाणिः—अरे मर्त्यौ ! मरणोन्मुखौ कुतस्त्यौ युवाम् ? । किमर्थं च देवतायतनस्य जगतीं पुरन्दरेणापि नमस्करणीयां वसुधासंपर्कपांशुराभ्यां [पादाभ्यां] कश्मलयतः ? ।

(उभौ प्रतिभयेन प्रकम्पेते ।)

मित्राणन्दः—परमेश्वर ! आवामविज्ञातद्वीपस्वरूपौ भग्नयानपात्रौ वणिजौ देवतायतनरामणीयकमवलोकयितुं जगतीमधिरूढौ ।

कुन्दप्रभः—परमेश्वर ! अबुद्धिपूर्वकोऽयमनयोर्मर्त्ययोरपराधः ।

पाशपाणिः—(सहकारमवलोक्य कुन्दप्रभं प्रति) परदार- [illegible] दुरात्मा खेचरापसदः कथं क्वचिदपि गतवान् ? । [illegible] मर्त्यौ ! जानीतं तस्य दुरात्मनः प्रवृत्तिम् ? ।

उभौ—(सभयं) किमपि न जानीवः ।

पाशपाणिः—(विमृश्य) यथेयं वज्रकीलसंज्ञा विद्योच्यते मुनिस्तया व्यक्तमनयोर्मर्त्ययोः स्वल्पसमुदायप्रयोगः । (पुनः साटोपं वज्रकीलानादाय मित्राणन्दं केशेषु गृह्णाति ।)

(मैत्रेयः प्रतिभयेन मूर्च्छति ।)

मित्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यालगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।
ततोऽपि यदकल्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशपाणिः—अरे मर्त्यापसद ! निजस्य दुर्विलसितस्य फलमनुभव । (इत्यभिधाय सहकाराभ्यर्णमुन्नमयति ।)

(नेपथ्ये)

[illegible] म् ।

अमी ननु तपोधना जनविहारवन्ध्ये भव-
स्वभावमथितापदः प्रतिवसन्ति घोरे वने ॥ १४ ॥

पाशपाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—यादसांनाथ ! कोऽयं निजे जामातरि क्रोधोद्रोधविप्लवः ? ।

पाशपाणिः—(सलज्जं मित्राणन्दं विमुच्य) मुने ! कथमयं कुलपतेर्जामाता ? ।

गजपादः—दत्ताऽस्मै कुलपतिना युष्मत्सुता कौमुदी ।

अमृतजलधेः पुण्यैस्तैस्तैर्निमज्जितमूर्तिभिः
मृदुभिरभितो देवस्येन्दोर्मरीचिभिरञ्चितम् ।
निजवपुरिदं मन्ये तस्याः कुरङ्गकचक्षुषो
विरतिविमुखैः स्निग्धैर्दिग्धं कटाक्षनिरीक्षितैः ॥ २ ॥

(विमृश्य) यतः प्रभृति भगवतः पाशपाणेस्तां कल्पलतां कण्ठिकामधिगतवानस्मि ततः प्रभृत्येव कौमुदीसंपर्कपर्वणि कथङ्कारमतितरामुत्कण्ठते चेतः। तदवगच्छ किमत्र निदानम् ?।

मैत्रेयः—स्त्रीपुंसयोर्मन्यथोन्मादिककार्मणं कण्ठिकायाः प्रभावातिशय एवात्र निदानम् । तदेहि पर्यालोचयितुं तां कौमुदीमुपवनाभ्यन्तरे क्वचिदपि मृगयामहे ।

(नेपथ्ये)

(क) खणदिट्ठजणणिमित्तं बंधुअणं परिचिअं हिअकरं च।
मिल्लंतीणं महिलाण मुणइ जइ माणसं बंभो ॥ ३ ॥

मित्राणन्दः—(आकर्ण्य) कथमयं लतागृहाभ्यन्तरे कौमुदीध्वनिः ?। (विलोक्य) मैत्रेय ! कौमुदी कुन्दलता चात्रैव तिष्ठतः तदावयोस्तिरोहिता एव क्षणं शृणुमो वयमनयोः संकथाम् ।

(ततः प्रविशति कौमुदी कुन्दलता च ।)

कौमुदी—(सकैतवं) (ख) अहवा निसग्गचंगंगसंनि-

(क) क्षणदृष्टजननिमित्तं बन्धुजनं परिचितं हितकरं च ।
मुञ्चतीनां महिलानां जानाति यदि मानसं ब्रह्मा ॥

(ख) अथवा निसर्गचङ्गाङ्गसंनिवेशाभिर्विचित्रभूषणाभिर्नगर-

बेसाहिं विचित्तभूसणाहिं नगरविलासिणीहिं विलुत्तहिअ
वस्स को नाम अम्हारिसीदरिदकन्नगासु अणुराओ ? ।
निष्फलो एस मे एस बंधुअणपरिदाए पारंभो ।

कुन्दलता—(क) सहि ! कीस अट्ठाणम्मि नियदंसणेण संतावेसि ?।

अंगाण सन्निवेसो हरिणसुआणं पि तारिसो चेव ।
वेसेणं चिय लायण्णविब्भओ मणुयसुआणं ॥ ४ ॥

मैत्रेयः—पश्य कौतुकम्,

प्रकृतिचपलं चक्षुर्वाचः स्थिरा हरिणीदृशः
सरलिमपदं नासान्यासो भ्रुवौ कुटिलस्थिती ।
नवघनलिमा गण्डाभोगोऽधरः किसलारुणः
किमपि गुपिला नाभिर्वंशः प्रकाशपयोधरम् ॥ ५ ॥

कुन्दलता—(ख) अवि य—

कंताई पि अंगलट्ठी भूसिज्जइ भूसणेहिं तरुणीणं ।
भूसिज्जइ उण कंतं पि भूसणं अंगलट्ठीए ॥ ६ ॥

विलासिनीभिर्विलुप्तहृदयस्य अस्य को नामास्मादृशीदरिद्रकन्यकासु
अनुरागः ? । निष्फल एष मे एष बन्धुजनपरितापे प्रारम्भः ।

(क) सखि ! कस्मादस्थाने निजदर्शनेन संतापयसि ।
अङ्गानां संनिवेशः हरिणसुतानामपि तादृशः ।
वेषेणैव लावण्यविभ्रमः मनुजसुतानाम् ॥

(ख) अपि च—
कान्तापि अङ्गयष्टिः भूष्यते भूषणैः तरुणीनाम् ।
भूष्यते पुनः कान्तमपि भूषणम् अङ्गयष्ट्या ॥

मित्राणन्दः—(उपसृत्य) प्रिये ! लावण्यपुण्यपुण्येभ्यपि किमात्मनोऽङ्गेषु त्वया वैराग्यमुद्वहसि ? ।

गात्रं संनतगात्रि ! नेत्रसुखदं निःश्वासपूराहति-
नासाह्लादकरी रदच्छदसुधा जिह्वाऽतिसौहित्यकृत् ।
नादः किन्नरकण्ठि ! कर्णसुखदो वक्षोजलक्ष्मीरियं
वक्षःपीणयते मृगाक्षि ! वद ते किं नेन्द्रियाणां मुदे ? ॥७॥

कौमुदी—(कण्ठिकां विलोक्य सात्त्विकभावान् नाटयति । पुनः स्वगतं) (क) इत्तिअकालं तादस्स अणुरोहेण मए अप्पा विडंबिदो । इआणिं पुण एदं चेअ नयणमणमहूसवं सत्थवाहं अणुसरिस्सं ।

कुन्दलता—(ख) सत्थवाह ! तेण मणिणा किं पि तुम्हाणं उवकिदं ? ।

मैत्रेयः—कौमुदीहृदयकार्मणं किमपि वस्तु तदानीमेवोपनयता तेन रत्नेन महदुपकृतम् ।

मित्राणन्दः—कुन्दलतिके ! अस्मन्मनःसंग्रहणसत्यङ्कारस्त्वया समुपनीतस्तदानीमसौ मणिविशेषः ।

मैत्रेयः—कुन्दलतिके ! अयमपि तस्य त्वदुपनीतस्य मणेः सत्प्रसादो यदयं महौषधिवलयसुभगम्भविष्णुर्वामेतरो मे बाहुः ।

मित्राणन्दः—(सोत्कण्ठं कौमुदीवदनमवलोक्य) मैत्रेय !

(क) एतावत्कालं तातस्यानुरोधेन मयाऽऽत्मा विडम्बितः । इदानीं पुनरेतमेव नयनमनोमहोत्सवं सार्थवाहमनुसरिष्यामि ।

(ख) सार्थवाह ! तेन मणिना किमपि युष्माकमुपकृतम् ? ।

त्वं कौमुदी सुदति ! गात्रमिदं च पुष्प-
चापाभितापपरितापनिपीतसौख्यम् ।
अङ्गेन ते सुखयतस्तदिदं विधातुः
सर्गक्रमो भगवतो जगतां प्रतीपः ॥ ११ ॥

कौमुदी—(स्वगतं) (क) जं भोदि तं भोदु । अहं एदेण सह गमिस्सं । (प्रकाशं) वणनिवासपसाएण मुद्धा खु अहं न विचित्तभणिदीओ जाणामि । एदं उण किं पि संखेवेण मंतेमि । अवरसत्थवाहपडिवत्तिविवरीदाए पडिवत्तीए तुमं पिक्खिस्सं । अओ वरं जं ते पडिहाई तं करिज्जासु ।

मित्राणन्दः—प्रिये कुड्मलाग्रदति ! अपरसार्थवाहानां प्रतिपत्तिं बोधयित्वा किमप्यपरमादिश ।

कौमुदी—(ख) एदं खु अम्हाणं कवडतावसपेडयं ।

मैत्रेयः—ततस्ततः ? ।

कौमुदी—(ग) तदो जो कोऽवि पभूददविणो सत्थवाहो

(क) यद् भवति तद् भवतु । अहं एतेन सह गमिष्यामि । वननिवासप्रसादेन मुग्धा खलु अहं न विचित्रभणितीः जानामि । एतत्पुनः किमपि संक्षेपेण मन्त्रये । अपरसार्थवाहप्रतिपत्तिविपरीतया प्रतिपत्त्या त्वा प्रेक्षिष्ये । अत परं यत्ते प्रतिभाति तत्क्रियताम् ।

(ख) एतत्खलु अस्माकं कपटतापसपेटकम् ।

(ग) ततो यः कोऽपि प्रभूतद्रविणः सार्थवाहो भवति तस्माद्
…रेणेतुं दीगे ।

(क) तदो खु तुम्हे अवरसत्थवाहपडिवत्तिसवणतरलिदहिदया निसग्गणरपसु [सु] वि कोमुईवयसेसु वीसंभं न करिस्सध।

मैत्रेयः—कुन्दलतिके! किमेवं सार्थवाहस्य चातुरीवैमुख्यमुद्भावयसि ? ।

स्नुहीगवार्कदुग्धानां द्रव्यं यदपि नान्तरम् ।
तथाप्यास्वादपार्थक्यं जिह्वाऽऽख्याति पटीयसी॥१३॥

कुन्दलता—(ख) सत्थवाह ! तुम्भेहिं अहं सुमरिदव्वा । अहं खु रयणकूडपव्वयदो कोमुईनेहेण इध समागदा वट्टामि।

मैत्रेयः—(विहस्य) भद्रे! अहमपि त्वया कदाचिदुपलक्षणीयः ।

कौमुदी— (मित्राणन्दं प्रति) (ग) अत्थि तादस्स अणुभूदपभावो विसावहारमंतो ।

मित्राणन्दः— ततः किम् ? ।

कौमुदी—(घ) सो पाणिमोअणपव्वणि अत्थिदव्वो।

यथा प्रेमविह्वलासु अपि न तासु विश्वासमवतरति ॥

(क) ततः खलु यूयं अपरसार्थवाहप्रतिपत्तिश्रवणतरलितहृदया निसर्गनरपशुष्वपि कौमुदीवयस्येषु विश्रम्भं न करिष्यथ ।

(ख) सार्थवाह ! युष्माभिरहं स्मर्तव्या । अहं खलु रत्नकूटपर्वतात् कौमुदीस्नेहेनात्र समागता वर्ते ।

(ग) अस्ति तातस्यानुभूतप्रभावो विषापहारमन्त्रः ।

(घ) स पाणिमोचनापर्वणि अर्थयितव्यः ।

(नेपथ्ये)

इदानीं सर्वस्यापि कर्मणः पर्यन्तः संजातः ।

गजपादः—(समयमात्मगतं) कैयमुपश्रुतिः कुलपतेर्निष्टं सूचयति ? ।

(उपसृत्य कुन्दलता प्रणमति ।)

कुलपतिः—वत्से ! गत्वा ब्रूहि आर्यां गन्धमूषिकाम् । यथा, विवाहवेदिकायामागत्य वधूवरोचितानि कर्माणि कारय ।

(कुन्दलतिका निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

मर्कटवर्णः—भगवन् ! इदानीं सर्वस्यापि कर्मणः पर्यन्तः सञ्जातः । तदागच्छत यूयं येन पाणिग्रहणमाधीयते । (इति पुरो निधाय विज्ञपयति ।)

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

मर्कटवर्णः—भगवन् ! इदं वधूवरम् । अयं पुरोधाः । इयं भगवती गन्धमूषिका कुन्दलता च ।

(ततः प्रविशन्ति यथानिर्दिष्टाः सर्वे ।)

कुलपतिः—(गन्धमूषिकां प्रति) आर्ये ! सवरां विवाहवेदीमधिरूढां कौमुदीं वत्सां विलोक्य मामस्माभिर्जन्मनस्तपःकर्मणश्च फलम् ।

गन्धमूषिका—(सास्रं) मदीयेन तपसा सतीत्वेन च चिरमविधवा भवतु वत्सा ।

गजपादः—वत्से ! प्रतिगृहाण शिरसा पितृव्ययुराशिषम् ।

(क) दइएहिं वेअ परंमुहेहिं मयणग्गिभिब्भलमणाओ ।
कारिज्जंते कुलबालिआउ गहिआइं कज्जाइं ॥ १५ ॥

गन्धमूषिका—ततस्तथा कथञ्चिदस्या अभिमुखो भूयाः यथेयं कौलीनं किमपि नाचरति ।

(मित्राणन्दः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

कुलपतिः—

जामातः ! प्रतिपादिता शुभतमागलभ्यलभ्या स्वयं
.   .   .   ,   या कौमुदी ।

. .

स्वैरं वस्तु यदिष्टमस्ति भवतस्तत्किञ्चिदुद्घोषय ॥१६॥

मित्राणन्दः— (अञ्जलिं बद्ध्वा) विषापहारमन्त्रोपदेशेन प्रसीद ।

कुलपतिः—(सावहेलं)

प्रियां प्राणेभ्योऽपि त्वयि विसृजतो वत्स ! तनया-
मदेयं किं नाम स्वमपि विजहासोः कुलपतेः ? ।
किमेतैस्तैः पल्लीजनसमुचितैरल्पसारलवै-
रसाध्यं विश्वानामपि किमपि वस्तु स्मर ततः ॥१७॥

गजपादः—

अलत्वं च महत्त्वं च वस्तुनोऽर्थित्वनाशते ।
कल्ये साधुः धनहानिः कल्ये विद्वान् पतिः ॥१८॥

(क) दयितैः खलु पराङ्मुखैर्मदनाग्निविह्वलमनसः ।
कार्यन्ते कुलबालिका गर्हितानि कार्याणि ॥

(कौमुदी शिरो नमयति ।)

पुरोधाः—(कुलपतिं प्रति) अर्घदानपूर्वकं प्रयच्छ पुत्रीं ...नामात्रे ।

कुलपतिः—कोऽत्र भोः ! । पाद्यं पाद्यम्, अर्घोऽर्घः ।

(प्रविश्य तुन्दिलः सर्वमुपनयति ।)

कुलपतिः—(सास्रं पादौ प्रक्षाल्यार्घमुपनयति । पुनः सगद्गदं) ...स्स मित्राणन्द ! प्रतिगृहाणास्मत्कुटुम्बदृष्टिचकोरीकौमुदीं ...त्रीं कौमुदीम् ।

(प्रविश्य)

बटुः—(पुरोधसं प्रति) लग्नसमय इदानीम्, ततः समाप्यतां ...तुकविधिः । प्रतिरुध्यतां कोलाहलः । अवधीयतां झल्लरी- ...त्कारे ।

(पुरोधाः सरभसमुत्थाय हस्तभङ्ग्या कोलाहलं प्रतिरुणद्धि ।)

(नेपथ्ये झल्लरीझात्कारः ।)

पुरोधाः—पुण्याहं पुण्याहं (इत्युच्चारयन् वधूवरस्य पाणी ...जयति ।)

(नेपथ्ये तापस्यो मङ्गलानि गायन्ति ।)

(सर्वे सानन्दं वधूवरस्य शिरसि दूर्वाक्षतादीनि प्रक्षिपन्ति ।)

पुरोधाः—(वधूवरं प्रति) प्रदक्षिणीकुरुतां भगवन्तं परि- ...नसाक्षिणमाशुशुक्षणिम् ।

(उभौ तथाकुरुतः ।)

कल्पलतिका—(मित्राणन्दं प्रति)

(क) दइएहिँ चेअ परंमुहेहिँ मयणग्गिभिभलमणाओ ।
कारिज्जंते कुलबालिआउ गहिआइँ कज्जाइं ॥ १५ ॥

गन्धमूषिका—ततस्तथा कथञ्चिदस्या अभिमुखो भूयाः यथेयं कौलीनं किमपि नाचरति ।

(मित्राणन्दः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

कुलपतिः—
जामातः ! भवविषादिता शुभवरत्रमागलभ्यलभ्या स्वयं
तुभ्यं स्वर्गनितम्बिनीप्रतिनिधिः पुत्री मया कौमुदी ।
पित्रोर्नेत्रमहोत्सवे करतलव्यामोचनापर्वणि
स्वैरं वस्तु यदिष्टमस्ति भवतस्तत्किञ्चिदुच्चैर्वृणु ॥१६॥

मित्राणन्दः—(अञ्जलिं बद्ध्वा) विषापहारमन्त्रोपदेशेन प्रसीद ।

कुलपतिः—(सावहेलं)
प्रियां प्राणेभ्योऽपि त्वयि विसृजतो वत्स ! तनया-
मदेयं किं नाम स्वमपि विजहासोः कुलपतेः ? ।
किमेतैस्तैः पल्लीजनसमुचितैरक्षरलवै-
रसाध्यं विश्वानामपि किमपि वस्तु स्मर ततः ॥१७॥

गजपादः—
अल्पत्वं च महत्त्वं च वस्तुनोऽर्थित्वमीक्षते ।
कन्ये तरक्षुः अद्धालुर्न कन्ये विदुषां पतिः ॥१८॥

(क) दयितैः खलु पराङ्मुखैर्मदनाग्निविह्वलमनसः ।
कार्यन्ते कुलबालिका अभिज्ञानि कार्याणि ॥

(कौमुदी शिरो नमयति ।)

पुरोधाः—(कुलपतिं प्रति) अर्घदानपूर्वकं प्रयच्छ पुत्रीं जामात्रे ।

कुलपतिः—कोऽत्र भोः ! । पाद्यं पाद्यम्, अर्घोऽर्घः ।

(प्रविश्य तुन्दिल सर्वमुपनयति ।)

कुलपतिः—(सास्रं पादौ प्रक्षाल्यार्घमुपनयति । पुनः सगद्गदं) वत्स मित्राणन्द ! प्रतिगृहाणास्मत्कुटुम्बदृष्टिचकोरीकौमुदीं पुत्रीं कौमुदीम् ।

(प्रविश्य)

वटुः—(पुरोधसं प्रति) लग्नसमय इदानीम्, ततः समाप्यतां कौतुकविधिः । प्रतिरुध्यतां कोलाहलः । अवधीयतां झल्लरीझात्कारे ।

(पुरोधाः सरभसमुत्थाय हस्तसंज्ञया कोलाहलं प्रतिरुणद्धि ।)

(नेपथ्ये झल्लरीझात्कारः ।)

पुरोधाः—पुण्याहं पुण्याहं (इत्युच्चारयन् वधूवरस्य पाणी योजयति ।)

(नेपथ्ये तापस्यो मङ्गलानि गायन्ति ।)

(सर्वे सानन्दं वधूवरस्य शिरसि दूर्वाक्षतादीनि प्रक्षिपन्ति ।)

पुरोधाः—(वधूवरं प्रति) प्रदक्षिणीकुरुतां भगवन्तं परिणयनसाक्षिणमाशुशुक्षणिम् ।

(उभौ तथाकुरुतः ।)

कुन्दलतिका—(मित्राणन्दं प्रति)

(क) दप्पिएहिँ चेअ परंमुहेहिँ मअणग्गिविहलमणाओ ।
कारिज्जंते कुलवालिआउ गरिआइँ कज्जाइँ ॥ १५ ॥

गन्धमूषिका—भगवंस्तथा कर्णाभ्यर्णस्था अभियुक्तो भूयाः यथेयं कौलीने किमपि नापराधि ।

(मित्राणन्द उत्कर्णकोत्सुको भवति ।)

कुलपतिः—
जामातः ! प्रतिपादिता शुभदिनमागत्य त्वया स्वयं
तुभ्यं स्वर्गनितम्बिनीप्रतिनिधिः पुत्री मया कौमुदी ।
पित्रोर्निर्गमहोत्सवे करतलन्यासावसानापर्वणि
रे रे वस्तु यदिष्टमस्ति भवतस्तन्निर्विशङ्कं वृणु ॥१६॥

मित्राणन्दः—(अञ्जलिं बद्ध्वा) विषापहारमन्त्रोपदेशेन प्रसीद ।

कुलपतिः—(सावहेलम्)
प्रियः प्राणेभ्योऽपि त्वयि विश्वजनो वत्स ! तनया-
प्रदेयं किं नाम स्वमपि विनताशोः कुलपतेः ? ।
किमेतस्त्वैः पट्टीजनसमुचितैरक्षरलव-
रसाध्यं विश्वानामपि किमपि वस्तु स्मर ततः ॥१७॥

गजपादः—
अल्पत्वं च महत्त्वं च वस्तुनोऽर्थित्वपेक्षते ।
कल्पे तरक्षुः श्रद्धालुर्न कल्पे विदुषां पतिः ॥१८॥

(क) दर्पितैः खलु परामुखैर्मदनाग्निविह्वलमनसः ।
कार्यन्ते कुलबालिका गरिष्ठानि कार्याणि ॥

गन्धमूषिका—भगवन् ! यदभिरुचितं जामात्रे तदस्तु ।

पुरोधाः—मुनीन्द्र ! नार्हसि पवित्रेऽस्मिन् पाणिमोचनापर्वणि जामातुर्वैमनस्यमाधातुम् ।

कुलपतिः—(विमृश्य सविषादम्) मर्कटवर्ण ! पवित्रय पुष्पोपहारेण ध्यानवेदीम् ।

(मर्कटवर्णस्तथा करोति ।)

(कुलपतिः रसनाबन्धमाधाय ध्यानं नाटयति)

गजपादः—(कर्णं दत्त्वा)

मञ्जीराणि यथा रणन्ति बहलः कोलाहलः खेचर-
व्रातस्यैव यथा यथा च वियति ज्योतिः समुज्जृम्भते ।
दिव्यः कोऽपि निरर्गलः परिमलः काष्ठाः स्फुरति यथा
व्यक्तं हन्त ! तथोपसर्पति महीं श्रीजाङ्गुलीदेवता ॥१९॥

कुलपतिः—(सप्रश्रय) स्वस्ति देवतायै ।

देवता—(सविनय)

श्रीमन्मुनीश्वर ! शिवमनिभूः समाधि-
श्चापल्यविप्लवमपास्यत कच्चिदुच्चैः ? ।
सर्वेऽपि किं व्रतभृतः सुखमासते नि ?
किं चाद्य मां किमसि संस्मृतवानकस्मात् ? ॥२०॥

कुलपतिः—(सादर)

हालाहलहरीं विद्यां वन्द्यां देवैः सदानवैः ।
एतस्मै देवि ! जामात्रे प्रसीद प्रतिपादय ॥ २१ ॥

(देवता मित्राणन्दस्य शिरसि दक्षिणभुज निधाय कर्णे एवमेव ।)

मित्राणन्दः—महाप्रसादः । (इत्यभिधाय प्रणमति ।)

देवता—मुनीन्द्र ! प्रणता वयम् ।

कुलपतिः—निष्प्रत्यूहाखिलवाञ्छितसंपदो भूयास्तु ।

(देवता तिरोधत्ते ।)

(नेपथ्ये)

अस्ताद्रिमाश्रयन्तं मन्दोपसंहृतसमस्तरश्मिभारम् ।
भर्तारं कुलवनितेव प्रियमनुगच्छति दिनलक्ष्मीः ॥२३॥

गजपादः—(आकर्ण्य ससंभ्रमम्) कथम् ! यदुः संध्यासमय-व्यावर्णनव्याजेन मकरन्दोपगतो गन्धर्वकुमारेण सार्ध-वारकुमारेण सह वत्साया गमनं सूचयति ।

गन्धमूषिका—(पुरोऽवलोक्य) रजनिरिदानीम्, पर्णशालाभ्यन्तरमुपैतु वत्सा । पश्यतु आर्यस्मार्यराहस्तनिपत्तया जामातरम् ।

कुलपतिः—वयमपि नाहं प्रादोषिकीं सन्ध्यामनुष्ठातुं प्रतिष्ठामहे ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ तृतीयोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति मित्राणन्दो मूर्च्छावकरण्डा कौमुदी च ।)

मित्राणन्दः—(समन्ततोऽवलोक्य)

विणयपरभंसेण । न एस कुलवहूआणं पसंसणिज्जो मग्गो तुमं पि पायविहारकिलेसेण परिसंतोऽसि, ता अहं ते अंगसंवाहणं करिस्सं ।

मित्राणन्दः—(साश्चर्यमात्मगतं)

न मे गोत्रं वेद प्रकृतिमपि ....न
स्वभावस्थां किं चोपकृतमपि नास्यां किमपि मे ।
तथाप्येषा बन्धूनमुचदसितासी मम कृते
पुरन्ध्रीणां प्रेमग्रहिलमविचारं खलु मनः ॥ २ ॥

(प्रकाशं)

प्रिये कौमुदि ! दवीयसो देशान्तरादुपगतवतः सर्वथाप्यविज्ञातकुलशीलसंपदः परोक्षप्रेमग्रन्थेर्मम वणिजो निमित्तं चिरपरूढसौहार्दमुद्रोपद्रुतानां बन्धूनामुपहास्यजनकं स्वदेशपरिहारपादविहारशीतवातातपप्रसहनमार्गं क्लेशावेशमतुच्छमुपगच्छन्ती निमीलितनेत्रपत्रा शैलेन्द्रमधिरोहसि । अविद्यमानयानपात्रा महार्णवमवगाहसे । अनासादितजाङ्गुलीप्रसादा पन्नगाधिनायमुत्कोपपासि ।

कौमुदी—(क) अज्जउत्त ! कीस इत्तियं पि सयलमहे-

(क) आर्यपुत्र ! कस्मादेतावदपि सकलमहिलाजनसमानं मम चरितं निरूप्य विस्मयमुपगतोऽसि ? ।

क्षणमात्रदृष्टप्रियजनप्रेमभरोद्विह्वला महिलाः ।
चिरपरिचितानपि मुञ्चन्ति बान्धवानेषा किल प्रकृतिः ॥

मैत्रेयस्य परित्यागो यथा दुःखाकरोति माम् ॥ ७ ॥

कौमुदी—(क) अज्जउत्त ! अलाहि विसाएण । जधामंतिदं करिस्सादि मित्तेओ । संघडिस्सदि सिंहलदीवट्ठिदाणं अम्हाणं ।

मित्राणन्दः—प्रिये ! यद्यपेतश्रमासि तदा नगराभ्यन्तरे गमनाय नमस्व ।

(कौमुदी करण्डकमादाय उत्थानं नाटयति ।)

(उभौ नगराभिमुखमुपसर्पतः ।)

मित्राणन्दः—(सानन्दं) प्रिये ! पश्य पश्य,

विश्राम्यत्पथिकाः क्वचित्क्वचिदपि क्रीडाचलोपत्यका-
क्रीडत्पौरपुरन्ध्रयो गिरिसरिज्झङ्कारतारा: क्वचित् ।
एते ते रमयन्ति कोकिलकुलव्याहारवाचालितो-
द्यानक्षोणिरुहः पुरीपरिसराः श्रोत्राणि नेत्राणि च ॥८॥

(पुरोऽवलोक्य)

धावं धावमयं पुरः पुरजनः किं कान्दिशीको भ्रम-
त्ययेपोऽपि श्रुतिदुर्भगः प्रतिदिशं ढक्कानिनादः कथम् ? ।
रुध्यन्तेऽध्वनि किं पदातिपटलैरागन्तवो जन्तवः
कस्मात्कावचिका निकुञ्जकुहराण्यावृण्वते वाजिभिः ?॥

(क) आर्यपुत्र ! अलं विषादेन । यथामन्त्रितं करिष्यति मैत्रेयः । संघटिष्यते सिंहलद्वीपस्थितानां अस्माकम् ।

ठाणणसमाणं मम चरिदं निरूविअ विम्हयमुवगदोऽसि ?।
खणमित्तदिट्ठपिअयणपिम्मभरुब्भिभलाओ महिलाओ।
चिरपरिचिएऽवि मिल्लंति वअवे एस किर पगिदि ॥ ३ ॥

मित्राणन्दः—(स्वगत)

वीरेषु गणनां पूर्वं परमर्हन्ति योषितः।
यास्तृणायाभिमन्यन्ते प्राणान् प्रेमान्धचेतसः ॥४॥

कौमुदी—किं च—

(क) देसं वयंति विसमं सहंति पिव्वं भमंति दुहिआओ
तहवि महिलाण पिम्मं दइयंमि न सयणवग्गंमि ॥५॥

ता अवरं मे भत्ति निरूवेदु अज्जउत्तो।

मित्राणन्दः—(सविनयं) प्रिये कौमुदि !

पितृभ्यामाबाल्यादजनि यदनन्तं किमपि ते,
प्रियं वा श्रेयो वा तदुपनयने कोऽस्मि कृपणः ?
इदं सत्यासत्यं पुनरभिदधे प्रीतिमुखरः
परं कालादस्मात्कृतकनिरपेक्षस्तव जनः ॥ ६ ॥

(कौमुदी सलज्जमधोमुखीभवति ।)

मित्राणन्दः—(विचिन्त्य सखेदं)

सुखाकरोति संयोगस्तथा न तव कौमुदि !।

वा यातस्मो [illegible] [illegible] [illegible] (पुनरवलोक्य)
कथमयं [illegible] [illegible] ? भवतु,
तर्हि गर्भगृह[illegible] [illegible] (अवलोक्य)
प्रिये ! पश्य पश्य,

नेत्रश्रोत्र[illegible] [illegible]
मन्त्रैः [illegible] [illegible] विना।
कण्ठस्थो[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ॥ २३ ॥

(कौमुदी उत्तरीयाञ्चलेन [illegible] [illegible])

मित्राणन्दः—प्रिये ! [illegible] करण्डकम् ।

कौमुदी—(करण्डकं विमुच्य) [illegible] !
इआणिं केणावि कारणेण मह सरीरम्मि महन्तो उव्वेगो ।

मित्राणन्दः—प्रिये ! मार्गपरिलङ्घनेनापि नावदतितरां परिश्रान्तास्मि । पुनः कात्यायनीप्रतिभयमप्यस्ति, तत्सम्ते वपुषि समुद्वेगः । तन्मास्म किमपि विरूपमाशङ्किष्ठाः ।

(नेपथ्ये)

(ख) एसा चोलपदपद्धइ कच्चायणीभुवणं पविट्ठा । अओ वरं लायपुत्ते पमाणं ।

(क) आर्यपुत्र ! इदानीं केनापि कारणेन मम शरीरे महानुद्वेगः ।

(ख) एषा चोरपदपद्धतिः कात्यायनीभुवनं प्रविष्टा । अतः परं राजपुत्रः प्रमाणम् ।

मित्राणन्दः—(आकर्ण्य सभयं) यथायमानुपदिकस्य व्याहारः तथा जाने योऽयं करकलितासिधेनुर्निःसृत्य गतः, व्यक्तमसौ चौरः । तदिदानीं तस्करस्थानोपलम्भैरस्माभिः किमनुष्ठेयम् ? ।

(कौमुदी कम्पते ।)

(नेपथ्ये)

इहैव पदपद्धतिर्विशति पार्वतीमन्दिर
तदत्र बहिरास्यतां निभृतवृत्तिभिः पत्तिभिः ।
अयं स धृतजीवितः परगृहाद्लुण्टाक्रणो
नियम्य परिगृह्यतां द्रविणपस्मरस्तस्करः ॥ १४ ॥

(कौमुदी मूर्छामभिनयति ।)

(नेपथ्ये)

भो भोः पदातयः ! कृतावधानैर्भवद्भिः प्रवेष्टव्यम्, अपि नाम दस्युः प्रहारमादधीत ।

मित्राणन्दः—(विलोक्य) सपरिकरः प्राप्तः पुरीरक्षकः ।

(ततः प्रविशति कालपाशः दीर्घदंष्ट्रवराहतुण्डप्रभृतिकश्च परिवारः ।)

कालपाशः—दीर्घदंष्ट्र ! [मध्य] मवलोकय ।

दीर्घदंष्ट्रः—(विलोक्य) राजपुत्र ! अस्ति किमपि मानुषमभ्यन्तरे ।

कालपाशः—(सकोपमुच्चैः स्वर)

मुषित्वा पौराणां नवकनकमाणिक्यपटिवां-
श्चिरं काञ्चीचूडामणिमुकुटवारङ्गकटकान् ।

मित्राणन्दः—राजपुत्र ! किमस्य श्वपाकस्य संसर्गेनेन मामपवित्रयसि ? ।

कालपाशः—हला दुष्टे ! तर्हि त्वमेव समाचर श्वपाककरणीयं निजे भर्तरि ।

(कौमुदी रक्तचन्दनेनोपलिप्य शरावमालां कण्ठे निक्षिपति ।)

कालपाशः—दीर्घदंष्ट्र ! रासभमधिरोपय तस्करम्, इमां च योषितं मूर्ध्नकृतकरण्डिकां रासभस्याग्रे कुरु ।

(दीर्घदंष्ट्रः सर्वमाचरति ।)

मित्राणन्दः—(स्वगतं)

अस्मिन् कर्मणि भिन्नकर्मणि न मे चित्तस्य वार्ता भ्रुवो-
र्दृष्टेः पाणिपुटस्य.........रपि व्यापारभारोदयः ।
भूयास्येवमपि [यदा] ज्वरकराण्यायान्त्यभद्राणि चे-
न्नाभेयस्य तदा पदानि शरणं देवस्य दुःखच्छिदः॥१८॥

(नेपथ्ये)

विधिना विधीयमानं कमलानां बन्धनं त्वदोषाणाम् ।
द्रुगुमनलम्भविष्णुर्भानुर्द्वीपान्तरं श्रयति ॥ १९ ॥

कालपाशः—वराहतुण्ड ! मातरयं राजकुलाय दर्शनीयः । सांप्रतं पुनर्भ्रमयत्वेनं सर्वासु नगररथ्यासु । वयमपि तस्करान्वेषणखेदं विनोदयितुं व्रजामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

(कौमुदी सवाष्पमधोमुखीभवति ।)

कालपाशः—(विमृश्य) कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

यमाङ्कुरः—(क) एसो म्हि । आणवेदु आप[…]

कालपाशः—अरे यमाङ्कुर ! वादय वध्यपटहम्, […]
नय सरासभं श्मशानम् ।

(ख) जं आणवेदि सामी । (इत्यभिधाय यमाङ्कुरो निष्का[…]

(नेपथ्ये तु भूयो कलकलध्वनिः ।)

कालपाशः—रासभतुण्ड ! मत्कथाय नरकस्य कं[…]
संहारय शूलां ।

(वराहतुण्डस्तथा करोति ।)

(कौमुदी सास्रं पश्यति ।)

मित्रानन्दः—प्रिये !

मा रोदीः इदं यदि फलं यदि कर्मणाम् ।
अन्यं विपादशोकान्तो न देहं परितः ॥ १०

मित्राणन्दः—राजपुत्र ! किमस्य श्वपाकस्य संस्पर्शनेन मामपवित्रयसि ? ।

कालपाशः—हन्त दुष्टे ! तर्हि त्वमेव समाचर श्वपाककरणीयं निजे भर्तरि ।

(कौमुदी रक्तचन्दनेनोपलिप्य शरावमालां कण्ठे निक्षिपति ।)

कालपाशः—दीर्घदंष्ट्र ! रासभमधिरोपय तस्करम्, इमां योषितं पृष्ठकृतकरण्डिकां रासभस्याग्रे कुरु ।

(दीर्घदंष्ट्रः सर्वमाचरति ।)

मित्राणन्दः—(स्वगत)

अस्मिन् कर्मणि भिषक्कर्मणि न मे चित्तस्य वाचां भुवो-
दृष्टैः पाणिपुटस्य.........रपि व्यापारभारोदयः ।
भूयांस्येवमपि [यदा] ज्वरकराण्यायान्त्यभद्राणि मे-
ऽभिमस्य तदा पदानि शरणं देवस्य दुःखच्छिदः॥१८॥

(नेपथ्ये)

विधिना विधीयमानं कमलानां बन्धनं त्वदोषाणाम् ।
द्रुमपनलम्भविष्णुर्भानुर्द्वीपान्तरं श्रयति ॥ १९ ॥

कालपाशः—वराहतुण्ड ! प्रातरयं राजकुलाय दर्शनीयः । सांप्रतं पुनर्भ्रमयत्वेनं सर्वासु नगररथ्यासु । वयमपि तस्करान्वेषणखेदं विनोदयितुं व्रजामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

भरपादानां विजयवर्मणा मण्डलेश्वरेण प्रेषितोऽस्मि।

राजा—दुरुच्छेदः खलु दुरात्मा चक्रसेनः। ततस्त्वं समग्रसामग्रीकेण योद्धव्यमिति गत्वा समादिश विजयवर्माणं।

(पुरुषः प्रणम्य निष्क्रान्तः।)

राजा—(विमृश्य) अमात्य!

आकर्ण्यागमनं वयं स्वनगराद्दत्तस्य लक्ष्मीपतेः
सर्वाङ्गीणसुखानि शकुनगमास्वादयामो दशाम्।
कामं वाममिदं स्फुरत्यविरतं नेत्रं च गात्रं च नः
कोऽयं नाम परस्परव्यतिहतः सर्गक्रमो वेधसः ॥ ३१ ॥

कामरतिः—भुजङ्गनवकोपलभ्यमानाभिज्ञस्फुरणानां शुभाशुभोदर्केषु को नाम विश्रम्भः ?।

(नेपथ्ये कलकलध्वनिः।)

राजा—अमात्य! महोत्सवदिने किमिदम् ?।

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—रक्ष देव! रक्ष, प्रातः कालरात्रिना नग- रलुण्टाकस्तस्करः।

राजा—क्वासौ क्वासौ ?।

(तत प्रविशति [illegible] केशेषु गृहीतो विनायकः मुद्गरकरेण [illegible] च।)

राजा—(सामर्षं) अमुना [illegible] दारेण चौर्यकरणम्। अहो! [illegible] विनायकः।

१ [illegible]

कामरतिः—(कौमुदीमवलोक्य साभिलाषमात्मगतं)
कामं कामं कुसुमधनुषोऽप्यावहन्ती सशोकं
लोकेऽप्यस्मिन् यदि मृगदृशामीदृशी रूपलक्ष्मीः ।
तेनाकीर्णे वससि विपुलस्वर्गभोगोत्सुकानां
मन्दीभूता खलु तदधुना प्राणभाजां प्रवृत्तिः ॥ ४ ॥

राजा—(साक्षेप)
रे रे तस्कर ! कस्तवात्र जनकः ? कः सोदरः ? कः सुतः ?
कस्ताता ? किन्नु मित्रमस्ति ? सदनं ते कुत्र ? के बान्धवाः ?।
कस्येयं कुसुमेषुकेलिसरसी सर्वाङ्गरम्या प्रिया ?
केनाथ व्यसनेन विह्वलमना मुष्णासि नः पत्तनम् ? ॥ ५ ॥

मित्राणन्दः—(सभय) देव ! समुद्रोपजीवी मित्राणन्दनामा वणिगहं उद्धरितकियदपि द्रविणमादाय स्वनगरं प्रति प्रचलितः । अयं च मे देव एव भ्राता पिता बान्धवो वा । इयं च मे सधर्मचारिणी । नगरमहं मुष्णामि न वा ? इत्यत्र देवः प्रमाणम् ।

राजा—अरे कालपाश ! करण्डकाभरणमवलोकय ।

कालपाशः—(विलोक्य) देव ! एतानि सप्त कुण्डलानि, षोडश मञ्जीराणि, एते पञ्चविंशतिरङ्गदाः, सप्तदश धूपस- यः । अपरस्य पुनर्वर्णनातीतस्य रत्नसमूहस्य न शक्यते संख्यानमाधातुम् ।

१ ख–'अत्र' इति । २ क 'माता' इति । ३ ख–'देव' इति । ४ ख–'पतस्य' ।

राजा—अरे कालपाश ! कुत्र प्रदेशे कथं चायं प्राप्तः ? ।

कालपाशः—आनुपदिकेनार्पितश्चण्डिकायतने प्रतिगृहीतः।

राजा—(विमृश्य) तं त्वरिततरमानुपदिकमाकारय ।

(प्रविश्य)

आनुपदिकः (क) एसो म्हि ।

राजा—अरे ! अयं तस्करः त्वया पदानुसारेण समुन्नीतः ? ।

आनुपदिकः—(मित्रानन्दपदान्यवलोक्य) (ख) भट्टा ! अण्णालिसा सा पदपद्धई ना कच्चायणीभुवणं पविट्ठा ।

राजा—अमात्य ! किमिदम् ? ।

कामरतिः—देव ! अयमपि चौरः, यस्य च पदपद्धतिः कात्यायनीभुवनं प्रविष्टा सोऽपि चौरः । महदिदं देवस्य नगरम्, संभवन्ति भूयांसो दस्यवः ।

राजा—(कौमुदी प्रति)

वक्रं पात्रं लवणमधुनः पद्महृद्यौ च पाणी
वाणी स्वादुश्चकितहरिणीहारिणी नेत्रपत्रे ।
लज्जासज्जा स्थितिरविकृतिर्भूरिसत्त्वं महत्त्वं

(क) एषोऽस्मि ।

(ख) भर्तः ! अन्यादृशा सा पदपद्धतिः या कात्यायनीभुवनं प्रविष्टा ।

१ ख–' एसो म्हि ' इति । २ क–' भट्टा ! अजालिसा ' । ३ ख–' पविट्ठा ' ।

तत्त्वं तत्त्वं कथय ननु नः कासि? कस्यासि पत्नी?॥९॥

कौमुदी—(सलज्जं) (क) देव! वणिअस्स दुहिआ। एदस्स वहुआ।

कामरतिः—देव! नेयमस्य पत्नी। किमुतानेन कुतोऽप्यपहृत्य मन्त्रेण वा तन्त्रेण वा व्यामोहिता, तदियं मुहुर्मुहुस्तदनुकूलं व्याहरति।

राजा—(विमृश्य) अरे कालपाश! पौरानाह्वय।

(प्रविश्य कुतोऽप्योपा सप्राप्ता वणिजः प्रणमन्ति।)

राजा—उपलक्ष्योपलक्ष्य प्रतिगृह्णीत यूयं स्वं स्वमाभरणं द्रविणं च।

वणिजः—(विलोक्य) (ख) भट्टा! न इत्थ अम्हाणं आभरणं वा दविणं वा किं पि अत्थि।

राजा—अमात्य! न तावदमुनास्मत्पौराणां किमप्यपहृतम्। देशान्तरतस्करनिग्रहे तु के वयम्?।

कामरतिः—(स्वगतं) नं नामास्मिंस्तस्करे जीवति यं कथंचिदपि वनिता संपद्यते तदयं यथाकथंचिदपि व्यापादयितव्यः। भवतु। (प्रकाशं) देव! निश्चयेन तावदयं चौरः। सांप्रतमेव चायमायातस्ततः पौराणां किमपि नोपहृतवान्। अतः परं पुनः सर्वमपि शनैः शनैरुपद्रुयात्।

(क) देव! वणिजो दुहिता। एतस्य वधूः।

(ख) भर्तः! नात्रास्माकं आभरणं वा द्रविणं वा किमप्यस्ति।

१ ख 'निमर्देपु'। २ ख 'न चास्मिन्'।

दिताऽसि तदा युवराजमुत्थापय ।

(आकाशे)

उत्तिष्ठ भोः ! उत्तिष्ठ ।

कुमारः—(ससंभ्रममुत्थाय) कथमयमियान् जनसंमर्दः अम्ब ! किमद्य तातदर्शनमहोत्सवे शोकदुर्दिनान्धकारितवदनासि ? । प्रयतस्व व्रजामस्तात पादान् प्रणन्तुम् ।

राजा—(सानन्दं सबाष्पं)

एह्येहि वत्स ! शीतांशुवंशमुक्तावचूल ! माम् ।
दोर्भ्यां मृणालमित्राभ्यामालिङ्ग पितरं निजम् ॥ ११ ॥

कुमारः—कथं नेदीयांस एव तातपादाः ? । (उत्थाय प्रणमति ।)

(राजा आलिङ्ग्य शिरसि चुम्बति ।)

कुमारः—(मित्राणन्दमवलोक्य) तात ! वध्यनेपथ्यधारी राजसदसि कोऽयम् ? ।

राजा—महदस्य चरितमनाख्येयमिदानीं पवित्रे भवत्संपर्कपर्वणि । (पुनः सविनयं मित्राणन्दं प्रति)

त्वमेवास्य स्वामी त्वमसि जनकस्त्वं च जननी
गुरुस्त्वं बन्धुस्त्वं त्वमसि परमं मित्रमपि च ।
येनाऽद्यत्रिभुवनजनग्रासरभस-
[illegible] ॥ १२ ॥

(मित्राणन्दः [illegible]पोमुखो भवति ।)

[illegible] प्रति)

मदनकः—(सभयं) ततस्ततः ? ।

मङ्गलकः—ततः प्रहृतसर्वाङ्गीणमर्माणं कण्ठगतप्राणं विजयवर्माणं विलोक्य विषादी निषादी शनैः शनैः गजराजमभिनिवर्त्य स्वं शिबिरमायातवान् ।

मदनकः—अहह ! विक्रमबाहोः प्रतापक्षयः । (पुनर्विमृश्य) आर्य ! कोऽयं द्विजातिर्मैत्रेयः ?, कथं च विजयवर्मणे संघटितवान् ? ।

मङ्गलकः—अयं किल वैदेशिकः सैनिकैर्भ्रमद्भिर्विपक्षप्रणिधिरिति मन्वानैः संगृह्य विजयवर्मणे समुपनीतः । विजयवर्मणा च प्रहारप्रभूतप्रभूतवेदनामूर्च्छालेन तदात्व एव व्यापादयितुमादिष्टः ।

मदनकः—ततस्ततः ? ।

मङ्गलकः—ततो मास्म मां व्यापादयः । तवाहं महान्तमुपकारमाधास्यामीत्यभिधाय मैत्रेयः केनाप्यौषधद्रवेणोपलिप्य विजयवर्माणं प्ररूढसर्वाङ्गीणव्रणमकरोत् ।

मदनकः—(सकौतुकम्)

क नाम प्राणसंहारी सर्वाङ्गीणव्रणोदयः ? ।
क च मैत्रेयसंपर्कः पर्वसर्वाङ्गीमरोहभूः ? ॥ ३ ॥

मङ्गलकः—किमिदं[1] कौतूहलम् ?,

अभिमुखवर्तीनि वेधसि पुण्यगुणावर्जितानि सर्वाणि ।
द्वीपान्तरस्थितान्यपि पुरः प्रभवन्ति वस्तूनि ॥ ४ ॥

---

१ क–' किमिदं ' इति ।

ते च मे युष्मदायत्ताः किं ब्रुवेऽहमतः परम् ? ॥ ५ ॥

मैत्रेयः—किमेवमादिशन्ति मण्डलेश्वरपादाः ?,

धात्रीधरैकधुरवाहिषु किं नृपेषु
　पुष्णाति भद्रमुदरम्भरिरम्बुनीशः ? ।
युष्मादृशान् घटयितुं विधिरुन्मदिष्णुः
　श्रेयांसि तत्र पुनरौपयिकं स्थितोऽहम् ॥ ६ ॥

सुनन्दः—(साश्चर्यं) देव ! सेयं महत्त्वस्य गाम्भीर्यस्य परा काचिदुपनिषत् ।

विजयवर्मा—माहात्म्यदर्पसर्पमसंस्पृशन्तो यत्किञ्चिदपि समादिशत यूयम् । अहं पुनस्तत्रभवतो भवतो विना माणितयात्मनो विधेयविधेयमाकलयामि ।

मैत्रेयः—रत्नाकराधीश्वर !

संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा रोहन्ती दैवमीक्षते ।
एवमप्यर्थितान्येषु पुंसां क्लृप्ताय केवलम् ॥ ७ ॥

सुनन्दः—देव ! विरमतु कथेयम् । अनया खलु द्विजराजराजपादाः महतीं त्रपामुद्वहन्ति ।

विजयवर्मा—

निष्कारणमुपकारोऽपि विश्वोत्तीर्णा सतां क्रिया ।
अपकारस्तु यस्तस्य तत्र ब्रह्मापि मन्थरः ॥ ८ ॥

सुनन्दः—देव !

पश्यपाः सन्ति ते केचिदुपकर्तुं स्फुरन्ति ये ।
ये स्मरन्त्युपकारस्य तैस्तु वन्ध्या वसुन्धरा ॥ ९ ॥

तत्कथय क्व प्रस्थितोऽसि ? ।

मदनकः--देवेन भगवतो लोहितपाणेः पुर[illegible]
कर्तुकामेन वैदेशिकस्य कस्यापि गवेषणाय प्रेषितोऽसि[illegible]

मङ्गलकः—इदानीं किं करोति देवः ? ।

मदनकः—एष यशोवने मंत्रेण सह किमपि मर[illegible]
नव व्रज त्वम् । अहमपि यथादिष्टमादधामि ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

॥ विष्कम्भकः ॥

तत [illegible] यथा[illegible] [illegible] विजयवर्मा मुन[illegible]
निकश्च [illegible]

विजयवर्मा—[illegible] ! ।

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ।

विजयवर्मा [illegible] ! [illegible] कामप्रस्य भगवतो
[illegible] [illegible] । [illegible] च रगमस्य बलिं विधा[illegible]
[illegible] । [illegible] नगुणाकारैः ।

[illegible] [illegible] । (इत्यभिधाय मा[illegible]
[illegible]

विजयवर्मा [illegible] दैव [illegible])

[illegible] [illegible] [illegible] प्रेक्षार्थं वयुष्यताम् ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'धनो' इति पाठ[illegible]

ते च मे युष्मदायत्ताः किं भुवेऽहमतः परम् ? ॥ ५ ॥

मैत्रेयः—किमेवमादिशन्ति मण्डलेश्वरपादाः ?,

धात्रीधरैकधुरबाहुषु किं नृपेषु
पुष्णाति भद्रमुदरम्भरिरध्वनीनः ? ।
युष्मादृशान् घटयितुं विधिरुन्मदिष्णुः
श्रेयांसि तत्र पुनरौपयिकं स्थितोऽहम् ॥ ६ ॥

सुनन्दः—(साश्चर्यं) देव ! सेयं महत्त्वस्य गाम्भीर्यस्य परा काचिदुपनिषत् ।

विजयवर्मा—माहात्म्यदर्पसर्पमसंस्पृशन्तो यत्किञ्चिदपि समादिशत यूयम् । अहं पुनस्तत्रभवतो भवतो विना प्राणितमात्मनो विधेरप्यविधेयमाकलयामि ।

मैत्रेयः—रत्नाकराधीश्वर !

संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा रोहन्ती दैवमीक्षते ।
एवमप्यर्थितान्येषु पुंसां क्लैव्याय केवलम् ॥ ७ ॥

सुनन्दः—देव ! विरमतु कथेयम् । अनया खलु द्विजराजराजपादाः महतीं त्रपामुद्वहन्ति ।

विजयवर्मा—

निष्काङ्क्षमुपकारोऽपि विश्वोत्तीर्णा सतां क्रिया ।
असकारास्तु यस्तस्य तत्र ब्रह्मापि मन्थरः ॥ ८ ॥

सुनन्दः—देव !

पश्चपाः सन्ति ते केचिदुपकर्तुं स्फुरन्ति ये ।
ये स्मरन्त्युपकारस्य वैस्तु वन्ध्या वसुन्धरा ॥ ९ ॥

विजयवर्मा—किमेवमार्यानप्युपकार्याननार्यः सखे संतर्जयसि ? ।

प्रत्युपकारमाधातुमनुरूपं निरोजसः ।
उपकारं स्मरन्तोऽपि विस्मरन्ति महौजसः ॥ १० ॥

(पुनर्मैत्रेयं प्रति सविनयं)

एते ते मदवारिशीकरभरस्यूताम्बराः सिन्धुरा-
स्तेऽप्येते मलयप्रभञ्जनजवप्रत्यर्थिनो वाजिनः ।
श्रीरेषा शरदिन्दुदर्पजयिनी सोऽहं कृतज्ञस्ततो
येनार्थस्तममीषु यूयमचिराद्गृह्णीत किं शङ्कया? ॥१

मैत्रेयः—द्विजातिरहमनर्हो गजवाजिप्रभृतीनां संप नाम्, तदिदानीमिदमेवाभ्यर्थये ।

विजयवर्मा—(ससंभ्रमं) किं तत् ? ।

मैत्रेयः—परममित्रं मित्राणन्दनामानं वणिजं सिंहलाभ्यन्तरे क्वचिदपि गवेषयित्वा मम संघटयत ।

विजयवर्मा—एतावतोऽप्यर्थस्य का नाम प्रार्थना ! कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

पुरुषः—एषोऽस्मि ।

विजयवर्मा—अरे तरल ! समादिश मन्त्रिणं यथ वणिजं क्वचिदपि सिंहलाभ्यन्तरे गवेषयित्व विज्ञपय ।

विजयवर्मा—(विमृश्य) कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

कञ्चुकी—(क) एसो म्हि ।

विजयवर्मा—कञ्चुकिन् ! वत्सां सुमित्रां कन्यकान्तःपुरादाकारय ।

(कञ्चुकी निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य सुमित्रा सविनयं प्रणमति ।)

विजयवर्मा—आर्य मैत्रेय ! इयमस्माभिर्विजययात्रागतैः प्रतिपन्थिनगराद्बन्दीकृत्य समाकृष्टा एका वणिक्पुत्री समानीता । लज्जाविनयादिभिश्च कुलपुत्रैकोचितैर्गुणैरावर्जितैरेषा च स्वपुत्रीनिर्विशेषेण गौरवविशेषेण । तदनुगृह्णीत माम् । असंजातपाणिग्रहणामेतां परिणयत यूयम् ।

मैत्रेयः—महामण्डलेश्वर ! द्विजातिरहमनया सह विजातिः । मित्राणन्दः पुनः सजातिः । यदि संघटिष्यते तदा परिणेष्यते ।

विजयवर्मा—यदत्रभिरुचितं भवतां तदस्तु । (पुनरञ्जलिं बद्ध्वा)

आकृष्टाः स्थ यदुग्रकैः कटुवचोवीचीभिरत्युद्भटं
बद्ध्वा यत्प्रहताः स्थ यष्टिभिरदयाचारार्थिभिः पत्तिभिः ।

(क) एषोऽस्मि ।

१ ख–' विजययात्रां गतैः ' इति पाठः ।

२ क–' त्यद्भुतं ' इति ।

अस्माभिः प्रतिपक्षरोषपरुषैः क्षिप्ताः स्थ यन्निष्ठुरं
तद्यूयं सहत क्रुधो हि भिदुराः पात्येषु पुण्यात्मनाम् ॥१२॥

(मैत्रेयः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

विजयवर्मा—(विमृश्य) सुनन्द ! कोऽयं यक्षाधिराजस्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिञ्जलः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किंतूपहारपुरुषः कथमपि न संघटितः ।

विजयवर्मा—(सविषादं) सुनन्द ! असंपादितोपयाचितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्तय कमप्युपहारसंघटनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुण्यप्रसूतजन्मानश्चण्डालव्यालसङ्गताम् ।
मांसरक्तमयीं देवाः किं बलिं स्पृहयालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्भिर्विचारवन्ध्यमनसां दुर्मेधसां पन्थाः समुपास्यते ? । अपि च—

अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमश्रेयसे पुनः ।
इति सिद्धे पथि क्रूरं श्रेयसे सृजतां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरतावस्तारितैरस्माभिर्योऽयमेकः प्रतिज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते तदनुष्ठास्यामः ।

---

१ क—'विधिविलम्बः' इति । २ ख—'संघटते' इति ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—देव ! अमात्येन कामरतिना प्रेषितः पुरुषो द्वारि वर्तते ।

विजयवर्मा—(सानन्दं) शीघ्रं प्रवेश्यताम् ।

(प्रविश्य पुरुषः प्रणम्य लेखमर्पयति ।)

सुनन्दः—(गृहीत्वा वाचयति ।) स्वस्ति रत्नशालातो महामात्यश्रीकामरतिर्मण्डलेश्वरं विजयवर्माणं संबोध्य कार्यमादिशति । यथा, यदि मदीयं कमप्युपकारलेशं स्मरसि तदा यदयमपदर्शाणं किमपि विज्ञपयति संदेशहरो दुर्मुखस्तदचिरादतिनिगूढमादधीथा इति ।

विजयवर्मा—दुर्मुख ! कथय किमपि कर्णे यदमात्यः समादिष्टवान् ।

(दुर्मुख उत्थाय कर्णे एवमेव ।)

विजयवर्मा—कामरतिवचसा वयमात्मीयं शिरोऽपि समर्पयामः । एतावतः पुनरर्थस्य का कथा ? । किञ्च—

एकेनैवाधुनाऽस्माकमनेन ननु कर्मणा ।
मन्त्री यशश्च संतोषपरिपोषं प्रयास्यति ॥ १५ ॥

(पुनः कपिञ्जलं प्रति) यदयं दुर्मुखः समर्पयति तत्सुगृहीतं कुरु । (पुनः कर्णे एवमेव ।)

(सदुर्मुखः कपिञ्जलो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

भो भोः ! उपवनचारिणः ! संप्रत्ये निःशेषेऽप्युपहारोप-

अस्माभिः प्रतिपक्षगोपपरुषैः क्षिप्ताः स्थ यन्निष्ठुरं
तद्रूपं सहत क्रुधो हि भिदुराः पाल्येषु पुण्यात्मनाम् ॥१२॥

(मैत्रेयः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

विजयवर्मा—(विमृश्य) सुनन्द ! कोऽयं यक्षाधिराजस्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिञ्जलः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किमुतोपहारपुरुषः कथमपि न संघटितः ।

विजयवर्मा—(सविषाद) सुनन्द ! असंपादितोपयाचितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्तय कमप्युपहारसंघटनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुण्यप्रभूतजन्मानश्चण्डाश्चण्डालसद्मनाम् ।
मांसरक्तमयीं देवाः किं बलिं स्पृहयालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्भिर्विचारचतुरमनसां दुर्भवमो पन्थाः समुपास्यते ? । अपि च

अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमश्रेयसे पुनः ।
इति सिद्धे पथि क्रूरं श्रेयसे सृजतां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरत्वाक्रूरतारीतिरस्माभिर्योऽयमेकः प्रतिज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते तदनुष्ठास्यामः ।

---

१ क–' विधिविलम्बः ' इति । '२ ख–' संघटते ' इति ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—देव ! अमात्येन कामरतिना प्रेषितः पुरुषो द्वारि वर्तते ।

विजयवर्मा—(साशङ्क) शीघ्रं प्रवेश्यताम् ।

(प्रविश्य पुरुषः प्रणम्य लेखमर्पयति ।)

सुनन्दः—(गृहीत्वा वाचयति ।) स्वस्ति रत्नशालातो महामात्यश्रीकामरतिर्मण्डलेश्वरं विजयवर्माणं संबोध्य कार्यमादिशति । यथा, यदि मदीयं कमप्युपकारलेशं स्मरसि तदा यदयमपदर्शाणं किमपि विज्ञपयति संदेशहरो दुर्मुखस्तद्चिरादतिनिगूढमादर्शीया इति ।

विजयवर्मा—दुर्मुख ! कथय किमपि कर्णे यदमात्यः समादिष्टवान् ।

(दुर्मुख उत्थाय कर्णे एवमेव ।)

विजयवर्मा—कामरतिवचसा वयमात्मीयं शिरोऽपि समर्पयामः । एतावतः पुनरर्थस्य का कथा ? । किञ्च—

एकेनैवाधुनाऽस्माकमेतेन ननु कर्मणा ।
मन्त्री पक्षश्च संतोषपरिपोषं प्रयास्यति ॥ १५ ॥

(पुनः कपिञ्जलं प्रति) यदयं दुर्मुखः समर्पयति तदनुगृहीतं कुरु । (पुनः कर्णे एवमेव ।)

(सदुर्मुखः कपिञ्जलो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

भो भोः ! उपवनचारिणः ! संपन्ने निःशेषेऽप्युपहारोप-

कारणे किमद्यापि विलम्बते रत्नाकराधिनाथः ? ।

विजयवर्मा – (आकर्ण्य मैत्रेय प्रति) यूयमागच्छत यक्षायतनम् । समीपीभूय कारयतोपहारकर्म ।

(सर्वे यक्षायतनमुपसर्पन्ति ।)

विजयवर्मा (मैत्रेय प्रति) सोऽयमस्माकं कुलदेवता लोहितपाणिर्यक्षाधिनाथः । (पुन सखेद) कथं वडलधूपधूमध्यामलितलोचनैरस्माभिर्यक्षाधिराजस्यापि मुखाम्भोजं न विलोक्यते ? ।

(प्रविश्य)

कपिञ्जलः—देव ! सोऽयं नियमितभुजः कृताशेषवध्यमण्डनः पुरो लोहितपाणेरुपहारपुरुषः ।

(तत प्रविशति यथानिर्दिष्ट पुरुष ।)

विजयवर्मा—(मैत्रेय प्रति) भगवन् ! कुरुतास्योपहारपुरुषस्य मोक्षणादिकां क्रियाम् । प्रयच्छत पारलौकिकं कमप्युपदेशम् ।

(मैत्रेय मोक्षणादिकं कृत्वा धूपपात्र दर्शयति ।)

स॰ विजयवर्मा—कोऽत्र भोः ! कृपाणधारेषु ? ।

(प्रविश्य पुरुष· कृपाणमर्पयति ।)

इति वर्मा—(कृपाणमाकृष्य) रे ! स्मर किमपि दैवतम् ।

यव॰ मतस्ते जीवितकथा ।

।वा॰ि: स ॰ उपहारपुरुष !

गणादिकां ' ।

विरि॰

अस्माभिः प्रतिपन्नगोपनपरैः स्थिताः स्थ यदिष्टं
तत्पूर्णं महत कुर्वौ हि भिषजः पात्रेषु पुण्यात्मनाम् ॥१

(मैत्रेयः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

विजयवर्मा—(विमृश्य) मुनन्द ! कोऽयं यज्ञाधिराज-स्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिञ्जलः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किंतूपहारपुरुषः कथमपि न संघटितः ।

विजयवर्मा—(सविषादं) मुनन्द ! असंपादितोपयाचितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्तय कमप्युपहारसंघटनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुण्यमप्रसूतजन्मानश्चण्डालव्यालसङ्गताम् ।
मांसरक्तमयीं देवाः किं बलिं स्पृहयालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्भिर्विचारवन्ध्यमनसां दुर्मेधसां पन्थाः समुपास्यते ? । अपि च—

अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमश्रेयसे पुनः ।
इति सिद्धे पथि क्रूरं श्रेयसे स्पृशतां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरशास्त्रप्रवर्तकैरस्माभिर्योऽयमेकः प्रतिज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते तदनुष्ठास्यामः ।

१ क-' विधिविलम्बः ' । २ ख-' संघटते ' इति ॥

(नेपथ्ये)

(क) धलेध ले ! धलेध, मालेध ले ! मालेध, वेढेध ले ! वेढेध ।

स्थविरः—हा ! हताः स्मः । कथं तस्कराः समापतन्ति ? ।

(वृद्धा अधःपरिधानाञ्चलेन बालकं पिदधाति)

(कौमुदीमुनिमित्रे नेपथ्यानि पटावरणेन गोपयतः ।)

(ततः प्रविशति पल्लीपतिर्यमदण्डपिङ्गलकलम्बकर्णादिकश्च परिवारः ।)

पल्लीपतिः—(सनिर्वेदं)

नक्तं दिवं न शयनं मरुता न चर्या
  स्वैरं न चान्नजलवस्त्रकलत्रभोगः ।
शङ्कानुजादपि सुतादपि दारतोऽपि
  लोकस्तथापि कुरुते ननु चौर्यवृत्तिम् ॥ ३ ॥

यमदण्डः—देव !

ऐहिकामुष्मिकान् क्लेशान्कुक्षिसौहित्यकाम्यया ।
स्वीकुर्वन्नस्ति दुर्मेधाः कोऽन्यस्तस्करतो जनः ? ॥ ४ ॥

(पल्लीपतिः भ्रूसंज्ञया यमदण्डं प्रेरयति ।)

यमदण्डः—(१कृपाणमुद्यम्य साक्षेपं) अरे वृद्ध ! मुञ्च करण्डकम् ।

स्थविरः—(सदैन्यं) गृहाण करण्डकम् । देहि मे प्राण-

(क) धरत रे ! धरत, मारयत रे ! मारयत, वेष्टयत रे ! वेष्टयत ।

१ ख–' कृपाणमुद्गिरन् ' इति ।

चौरेभ्यो भयमेतस्यां राज्ञोऽपि किमु मादृशाम् ? ॥२॥

ततः सर्वाभिरपि सर्वतो दत्तदृष्टिभिः परिहितनेपथ्याभिर्वाचंयमाभिश्च त्वरिततरं गन्तव्यम् ।

(सर्वाः सभयं परिक्रामन्ति)

बालकः—(क) अम्ब ! बुभुक्खिदो म्हि ।

(वृद्धा हस्तसंज्ञया वारयति ।)

बालकः—(तारस्वरं प्रलपन्) अंब ! अपूपं देहि मे ।

स्थविरः—(सरोषं यष्टिमुद्यम्य) अरे ! तिष्ठ, मा रोदीः। अन्यथा कर्णावुत्पाटयिष्यामि ।

(बालकः सभयमास्ते ।)

सर्पकर्णः यथाऽयं भारभुग्नकन्धरः शनैः प्रचारी स्थविरस्तथा जाने सद्वणिजोऽयं सार्थः । भवतु । स्थविरं पृच्छामि । (उच्चैःस्वरं) आर्य ! क्व प्रस्थितोऽसि ? ।

स्थविरः—(स्वगतं) यथाऽयं तरलदृष्टिस्तथा जाने चौरसंनिभः । (प्रकाशं साक्षेपं) किं तेऽस्मत्प्रयाणचिन्तया ? । व्रज यत्र चलितोऽसि ।

सर्पकर्णः—नूनमयं मां ज्ञातवान् । भवतु । पल्लीपतये गत्वा विज्ञापयामि । (इति विचिन्त्य शनैः शनैर्निष्क्रान्तः ।)

स्थविरः—यदि मां तस्करा बध्नन्ति वा व्यापादयन्ति वा तदा बालकं गृहीत्वा सर्वाभिरपि पलायितव्यम् ।

(क) अम्ब ! बुभुक्षितोऽस्मि ।

(नेपथ्ये)

(क) धलेध ले ! धलेध, मालेध ले ! मालेध, वेढेध ले ! वेढेध ।

स्थविरः—हा ! हताः स्मः । कथं तस्कराः समापतन्ति ? ।

(वृद्धा अधःपरिधानाञ्चलेन बालकं पिदधाति)

(कौमुदीमित्रे नेपथ्यानि पटावरणेन गोपयतः ।)

(ततः प्रविशति पल्लीपतिर्यमदण्डपिङ्गलकतरलकर्णादिकश्च परिवारः ।)

पल्लीपतिः—(सनिर्वेदं)

नक्तं दिनं न शयनं न रसा न चर्या
स्वैरं न चापजलवस्त्रकलत्रभोगः ।
भ्रातुःसुतादपि सुतादपि दारतोऽपि
लोकस्तथापि कुरुते ननु चौर्यवृत्तिम् ॥ ३ ॥

यमदण्डः—देव !

ऐहिकामुष्मिकान् क्लेशान्दुःखितैर्वाहित्यकाम्यया ।
स्वीकुर्वन्नस्ति दुर्मेधाः कोऽन्यस्तस्करतो जनः ? ॥ ४ ॥

(पल्लीपतिः भ्रूसंज्ञया यमदण्डं प्रेरयति ।)

यमदण्डः—(कृपाणमुपम्य साक्षेपं) अरे वृद्ध ! मुञ्च करण्डकम् ।

स्थविरः—(सदैन्यं) गृहाण करण्डकम् । देहि मे प्राण-

(क) धरत रे ! धरत, मारयत रे ! मारयत, वेष्टयत रे ! वेष्टयत ।

१ ख–' कृपाणमुद्दिश्य ' इति ।

भिक्षाम् । येनाऽहं जीवन्नात्मनः कुटुम्बकं पश्यामि ।

(यमदण्ड करण्डकं प्रतिगृह्णाति ।)

(सर्वा प्रतिभयेन वेपन्ते ।)

(पिङ्गलकः कौमुदीसुमित्रयोराभरणानि गृह्णाति ।)

पल्लीपतिः—सर्वेषामपि वस्त्राणि रक्षणीयानि ।

यमदण्डः—वृद्धे ! परिधानाञ्चलेन पिहितं किमिदम्

वृद्धा—(क) न किं पि ।

(बालकः प्रतिभयेन मन्दं मन्दं रोदिति ।)

पल्लीपतिः—कथमयं बालकस्वरः ? । (यमदण्ड प्रति

निरूप्य बालको वा बालिका वा ? ।

ई.—देव ! बालकोऽयम् ।

बालाः कथं नु जीवेयुर्न भवेज्जननी यदि ॥ ५ ॥

(यमदण्डः बालकं हस्ते गृहीत्वाकर्षति ।)

वृद्धा—(क) पुत्त ! पुत्त ! मिल्हेहि एदं वरायं ।

सुमित्रा—(प्रणम्य पल्लीपतिं प्रति) (ख) ताद ! अम्हाणं देसभंगेण दूरीभूदसयलकुडुंबगाणं एसो चेअ एगो जीविदालंबणं । ता चिट्ठदु एस वराओ ।

पल्लीपतिः—तिष्ठतु, न वयं ग्रहीष्यामः । किन्तु किमप्येतदीयं द्रविणं प्रयच्छ ।

स्थविरः—पल्लीश्वर ! रत्नाकरभङ्गेन कान्दिशिका पुष्पाऽऽच्छरणमेताः प्रपन्नाः । साम्प्रतमेतासां शम्बलमपि नास्ति । ततः किमेतं बालकं गृहीत्वा करिष्यत । गृहीतोऽयं मातरं विना विपत्स्यते ।

यमदण्डः—वयमपि द्रविणं विना विपद्यामहे । ततोऽस्मदीयामपि चिन्तां कामपि कुरु ।

पल्लीपतिः—यत्रेयं नवयौवनाश्रितवपुर्मृगाक्षी सार्थे भवति तत्र शम्बलकस्याप्यसम्भव इति न मे मनः प्रत्येति ।

कौमुदी—(ग) संबलयं सव्वं पि तुम्हेहि गहिदं ।

(क) पुत्र ! पुत्र ! मुञ्च एतं वराकम् ।

(ख) तात ! अस्माकं देशभङ्गेन दूरीभूतसकलकुटुम्बकानां एष एव एको जीविताऽवलम्बनम् । तत् तिष्ठत्वेष वराकः ।

(ग) शम्बलकं सर्वमपि युष्माभिर्गृहीतम् । अत परं सर्वथा किमपि नास्ति ।

१ ख-'मेल्लिहि' । २ ख-'कुडुंबगाण' । ३ ख-'गृहीतोऽप्यम' ।

निपात् । [illegible] इदानीं [illegible] ।

(यमदण्ड [illegible])

[illegible]

([illegible])

पल्लीपतिः [illegible] ।

यमदण्डः—वृद्धे ! [illegible] !

वृद्धा—(क) [illegible] ।

([illegible])

पल्लीपतिः—[illegible] ? । (यमदण्ड प्रति) [illegible] बालको वा बालिका वा ? ।

सर्पकर्णः—देव ! बालकोऽयम् ।

पल्लीपतिः—वृद्धे ! कस्यायं तनयः ? ।

वृद्धा—(संस्कृ) (ख) एस मह पुत्तओ । एदाओ वे वि मह पुत्तीओ ।

पल्लीपतिः—कथं पादचारया त्वयाऽयमियति वर्त्मनि समानीतः ? ।

वृद्धा—(ग) कंधेण आणीदो ।

पल्लीपतिः—(यमदण्ड प्रति)

निसर्गसौदाम्नातकायवाङ्मनसरुमाः ।

(क) न किं [illegible] ।

(ख) एष मम [illegible]त्रकः । एते द्वे अपि मम पुत्र्यौ ।

(ग) स्कन्धेन आनीतः ।

अओ वरं सव्वहा किं पि नत्थि ।

पल्लीपतिः—अयं ते पिङ्गलः शम्बलं दास्यति । (पुनः साक्षेपं यमदण्डं प्रति) गृहाणैनं बालकम् । अतिकालो भवति । व्रजामः पल्लिकायाम् ।

(यमदण्डः प्रसभं रुदन्तं बालकमाकर्षति ।)

(बालकः प्रतिभयेन वृद्धायाः कण्ठमवलम्बते ।)

(सर्वोस्तारस्वरं रुदन्ति ।)

पिङ्गलकः—(वृद्धां यष्टिना प्रणिहत्य) मुञ्च बालकम् । अन्यथा त्वां मारयिष्यामि ।

वृद्धा—(क) मारेहि मं, तहावि न मिल्लिस्सं ।

पल्लीपतिः—(स्वगत)

अस्मिन् जगति महत्यपि न वेधसा किमपि वस्तु तद्धटितम् ।
अनिमित्तचित्तवृत्तेर्भवति यतो मातुरुपकारः ॥ ६ ॥

(प्रकाशं सकपटं) यमदण्ड ! यदि न मुञ्चति तदा व्यापादय बालकम् ।

(यमदण्डः कृतकं कृपाणेन प्रणिहन्ति ।)

(वृद्धा पूत्कुर्वाणा कृपाणघातं शिरसा प्रतीच्छति ।)

(तारस्वरं) ।

यमदण्ड ... भाय ! कीस पदं

पल्लीपतिः—(सविस्मयं)

अपत्यजीवितस्यार्थे प्राणानपि जहाति या ।
त्यजन्ति तामपि क्रूरा मातरं दारहेतवे ॥ ७ ॥

(पुनः सकरुणं यमदण्डं प्रति) मुग्धेन्तं वराकम् । अन्यतः कुतोऽपि द्रविणमपहरिष्यामः ।

(प्रविश्य)

पुरुषः—(क) भट्टा ! दिट्ठिया एगो महंतो सत्थो संपत्तो।

पल्लीपतिः—(सहर्षं) अस्ति किमपि द्रविणम् ? ।

पुरुषः—(ख) कणगसंपुडाइयं पहूदं दविणमत्थि ।

पल्लीपतिः—सार्थवाहोऽपि संगृहीतः ? ।

पुरुषः—(ग) न केवलं संगिहीदो तुम्हाणं पासे आणीदो अत्थि ।

(ततः प्रविशति पदातिना विधृतबाहुः सार्थवाहः ।)

पल्लीपतिः—(विलोक्य) यथाऽयं दर्शनीयाकृतिस्तथा जाने महापुरुषः कोऽपि ।

सुमित्रा—(अपवार्य कौमुदीं प्रति) (घ) सहि ! सत्थवाहं निरूविअ मे महंतो हरिसपब्भारो वट्टदि ता चिंतेहि किं

(क) भर्तः ! दिष्ट्या एको महान् सार्थः संप्राप्तः ।

(ख) कनकसंपुटादिकं प्रभूतं द्रविणमस्ति ।

(ग) न केवलं संगृहीतो युष्माकं पार्श्वे आनीतोऽस्ति ।

(घ) सखि ! सार्थवाहं निरूप्य मे महान् हर्षप्राग्भारो वर्तते तच्चिन्तय किं कारणम् ? ।

कारणं ? ।

कौमुदी—(क) सहि ! ममावि एवं ।

पल्लीपतिः—सार्थवाह ! कुतः समागतोऽसि ? ।

सार्थवाहः—साम्प्रतं सुवर्णद्वीपात् ।

सुमित्रा—(निरूप्य स्वगतं)

(ख) अरि ! गरुअत्तं खंधाण अरिरि ! वच्छत्थलस्स पिहुत्तं कट ! धीरत्तं दिट्ठीएँ कटरि ! बाहाण दीहत्तं ॥ ८ ॥

पल्लीपतिः—त्वमेकः सार्थाधिपतिः ? ।

सार्थवाहः—अपरोऽप्यस्ति वेलन्धरपुरनिवासी नरदत्त नामा सार्थाधिपतिः ।

पल्लीपतिः—अरे ! कथं स न संगृहीतः ? ।

पदातिः—सोऽपि संगृहीतः । परं सार्थ एव तिष्ठति ।

पल्लीपतिः—अरे पुरुष ! गत्वा ब्रूहि कङ्कालकम् । यथा सार्थद्रविणमशेषमपि पल्ल्यां प्रवेशय ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

सार्थवाहः—(दक्षिणाक्षिस्फुरणमभिनीय सहर्षं) निमित्तमयमस्माकं तस्करोपद्रवः शुभोदर्कः । (पुनः सुमित्रां साभिलाषमवलोक्य) अहो ! वाग्नेपथ्यैरकदर्थितो नेत्रपात्रैकलेहः कोऽपि चारिमा । यतः—

(क) सखि ! ममापि एवम् ।

(ख) अरे ! गुरुत्वं स्कन्धयोः अरे रे ! वक्षस्थलस्य पृथुलत्वं कटरि ! धीरत्वं दृष्ट्याः कटरि ! बाह्वोः दीर्घत्वम् ॥

वक्रं चन्द्रविलासि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने
वर्णः स्वर्णमलङ्करिष्णुरलिनीं जिष्णुः कचानां चयः ।
वक्षोजाविभकुम्भविभ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्थली
वाचां मार्दवमुज्ज्वलं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनम् ॥९॥

पल्लीपतिः—सार्थवाह ! किमभिधानोऽसि ? ।

सार्थवाहः—मकरन्दाभिधानोऽस्मि ।

सुमित्रा—(सवितर्कमात्मगतं) (क) किं एसो सो मअरंदो ?, जस्स अहं रयणायराहिवइणा परिणेदुं पडिवादिदा । (पुनः सस्पृहं) जइ एसो बिअ सो ता फलदयो मे जम्मो ।

कौमुदी—(सविमर्शमात्मगतं) (ख) किं एसो सो ह भत्तुणो मित्तं मअरंदो ? । दिट्ठिआ दिट्ठिआ जीविद म्हि त्तुणो मित्तस्स दंसणेण ।

सार्थवाहः—(सुमित्रां निरूप्य स्वगतं)

अस्यां जगन्नयनकैरवचन्द्रिकायां
सत्यामपि त्रिभुवनस्थितिसूत्रधारः ।
लक्ष्म्यां स यादसि रतिं हरिरादधानः
प्रेम्णा विचारविमुखां दिशति प्रशस्तिम् ॥ १० ॥

(क) किं एष स मकरन्दः ?, यस्याहं रत्नाकराधिपतिना रिणेतुं प्रतिपादिता । यदि एष एव स तत्फलार्थं मे जन्म ।

(ख) किं एष स मम भर्तुर्मित्रं मकरन्दः ? । दिष्ट्या दिष्ट्या जीवितास्मि भर्तुर्मित्रस्य दर्शनेन ।

१ ख-' मेत्तं '

पल्लीपतिः—अरे सर्पकर्ण ! गत्वा ब्रूहि कङ्काङ्कम् । यथा नरदत्तः सुखं धरणीयः । अपरथा लक्ष्मीपतिर्युवराजः क्रोत्स्यति ।

(सर्पकर्णो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—(क) भट्टा ! लच्छीवइणा पेसिदो पुरिसो तुम्हाणं दंसणमिच्छंदि ।

पल्लीपतिः—(साशङ्क) शीघ्रमानय ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य लेखहारकः लेखमर्पयति ।)

पल्लीपतिः—(उत्थाय गृहीत्वा वाचयति) स्वस्ति, वेलन्धरनगराद्युवराजो लक्ष्मीपतिर्व्याघ्रमुख्यां वज्रवर्माणं संबोध्य कार्यमादिशति । यथा, अस्माकं परमोपकारी मित्राणन्दनामा वणिक् कौमुदीनाम्न्या कान्तया समं परिभ्राम्यन् क्वचिदपि यदि भवत्पदातिभिः प्राप्यते तदाऽस्मभ्यमुपनेय इति । (पुनर्विमृश्य स्वगतं) सम्भवति तयोर्मध्यात्किमप्येषु मानुषेषु । (प्रकाशं सुमित्रा प्रति) भद्रे ! किमभिधानासि ? ।

सुमित्रा—(ख) अहं सुमित्ताभिहाणा ।

पल्लीपतिः—(कौमुदीं प्रति) तव किमभिधानम् ? ।

(क) भर्तः ! लक्ष्मीपतिना प्रेषितः पुरुषः युष्माकं दर्शनमिच्छति । (ख) अहं सुमित्राभिधाना ।

१ ख–' मिच्छति ' इति ।

स्थविरः—राजपुत्र ! अस्याः कौमुदीत्यभिधानम् ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) संवदति भार्यानामधेयम् । (प्रकाशं) किमभिधानः पतिरस्याः ? ।

स्थविरः—एतद्भर्ता मित्राणन्दाभिधानः ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) कथमस्माभिरात्मीयानामेव मानुषाणामुपद्रवः कृतः ? ।

सार्थवाहः—भद्रे ! कुतस्त्यस्ते भर्ता ? ।

कौमुदी—(क) कोउंगमंगलनिवासी मे भत्ता ।

सार्थवाहः—मैत्रेयो जीवति ? ।

कौमुदी—(स्वगतं) (ख) जहा एस सव्वं पि जाणदि तहा नूणमेस मयरंदो । (प्रकाशं) जीवदि ।

सार्थवाहः—राजपुत्र ! इयं मे भ्रातृजाया । स खलु मित्राणन्दो मे परमं मित्रम् ।

कौमुदी—(पल्लीपतिं प्रति) (ग) एसा मे बहिणिआ सुमित्ता मित्ताणंदतोसिदेण रयणायराहिवयणा एदस्स अदिदुस्स वि परिणेदुं पडिवादिदा वट्टदि ।

(क) कौतुकमङ्गलनिवासी मे भर्ता ।

(ख) यथा एष सर्वमपि जानाति तथा नूनमेष मकरन्दः । जीवति ।

(ग) एषा मे भगिनी सुमित्रा मित्राणन्दतोषितेन रत्नाकराधिपतिना एतस्यादृष्टस्यापि परिणेतुं प्रतिपादिता वर्तते ।

१ क—' कोउअ ' इति ।

पल्लीपतिः—अरे सर्पकर्ण ! गत्वा ब्रूहि कङ्कालकम् यथा नरदत्तः सुखं धरणीयः । अपरथा लक्ष्मीपतिर्युवराज क्रीत्स्यति ।

(सर्पकर्णो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—(क) भट्टा ! लच्छीवइणा पेसिदो पुरिसो तुम्हाणं दंसणमिच्छेदि ।

पल्लीपतिः—(साशङ्क) शीघ्रमानय ।

(पुरुषो निष्क्रान्त ।)

(प्रविश्य लेखहारक. लेखमर्पयति ।)

पल्लीपतिः—(उत्थाय गृहीत्वा वाचयति) स्वस्ति, वेळन्धरनगराधुवराजो लक्ष्मीपतिर्व्याघ्रमुख्यां वज्रवर्माणं संबोध्य कार्यमादिशति । यथा, अस्माकं परमोपकारी मित्राणन्दनामा वणिक् कौमुदीनाम्न्या कान्तया समं परिभ्राम्यन् क्वचिदपि यदि भवत्पदातिभिः प्राप्यते तदाऽस्मभ्यमुपनेय इति । (पुनर्विमृश्य स्वगतं) सम्भवति तयोर्मध्यात्किमप्येषु मानुषेषु । (प्रकाशं सुमित्रा प्रति) भद्रे ! किमभिधानासि ? ।

सुमित्रा—(ख) अहं सुमित्ताभिहाणा ।

पल्लीपतिः—(कौमुदीं प्रति) तव किमभिधानम् ? ।

(क) भर्तः ! लक्ष्मीपतिना प्रेषितः पुरुष. युष्माकं दर्शनमिच्छति । (ख) अहं सुमित्राभिधाना ।

१ ख–' मिच्छति ' इति ।

स्थविरः—राजपुत्र ! अस्याः कौमुदीत्यभिधानम् ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) संवदति भार्यानामधेयम् ।
(प्रकाशं) किमभिधानः पतिरस्याः ? ।

स्थविरः—एतद्भर्त्ता मित्राणन्दाभिधानः ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) कथमस्माभिरात्मीयानामेव मानुषाणामुपद्रवः कृतः ? ।

सार्थवाहः—भद्रे ! कुतस्त्यस्ते भर्त्ता ? ।

कौमुदी—(क) कोउंगमंगलनिवासी मे भत्ता ।

सार्थवाहः—मैत्रेयो जीवति ? ।

कौमुदी—(स्वगत) (ख) जहा एस सव्वं पि जाणदि तहा णूणमेस मयरंदो । (प्रकाशं) जीवदि ।

सार्थवाहः—राजपुत्र ! इयं मे भ्रातृजाया । स खलु मित्राणन्दो मे परमं मित्रम् ।

कौमुदी—(पल्लीपतिं प्रति) (ग) एसा मे बहिणिआ सुमित्ता मित्ताणंदतोसिदेण रणायराहिवयणा एदस्स अदिट्ठस्स वि परिणेदुं पडिवादिदा वट्टदि ।

(क) कौतुकमङ्गलनिवासी मे भर्त्ता ।

(ख) यथा एष सर्वमपि जानाति तथा नूनमेष मकरन्दः । जीवति ।

(ग) एषा मे भगिनी सुमित्रा मित्राणन्दतोषितेन रत्नाकराधिपतिना एतस्यादृष्टस्यापि परिणेतुं प्रतिपादिता वर्तते ।

१ क–' कोउअ ' इति ।

मकरन्दः—(विमृश्य) आर्ये कौमुदि ! कुडङ्कमेणैवायं त्रवर्या ववरः । पवित्रेण चरित्रेण पुनः साधूनप्यतिशेते । एवं हि द्रविणसमूहमुपनतं परित्यज्य साधवोऽपि तपस्विनः । किमुत परजीविकापहारिणः पक्कणवासिनः ? ।

द्रविणं मुञ्चमानश्च हस्तमोचनपर्वणि ।
औचित्यां निम्नबुद्धित्वमात्मनः प्रपपत्स्यपम् ॥ १ ॥

(विमृश्य) प्रिये सुमित्रे ! मातरं भ्रातरं च ते स्वनगरं नीत्वा प्रस्थापयन् विजयवर्मा परं पुण्यमर्जितवान् ।

कौमुदी—(क) सहि सुमित्ते ! कत्थ दे पिउहरं ? ।

सुमित्रा—(ख) अलयाउरनिवासिणो धणदेवस्स सत्थवाहस्स अहं धूआ विजयवम्मणा बंदिग्गाहेण आणीदा ।

मकरन्दः—(पुरोऽवलोक्य साशङ्कं)

चैत्यानि ध्वजचुम्बिताम्बरतलान्यभ्रंलिहमुत्तुङ्गं
हर्म्याण्यपहृतवैभवानि विपणिपण्यैरगण्यार्घना ।
सञ्चारस्तु न चत्वरे न च गृहे स्त्रैणस्य पौंस्नस्य च
शङ्काबाधवितर्कविस्मयकरः कोऽयं प्रकारः पुरः ? ॥२॥

कौमुदी—(सभयविस्मय) (ग) अज्ज मयरंद ! ता किं नयरस्स मज्झं न पेक्खिदव्वं ? ।

(क) सखि सुमित्रे ! कुत्र ते पितृगृहम् ? ।

(ख) अलकापुरनिवासिनो धनदेवस्य सार्थवाहस्याहं पुत्री विजयवर्मणा बन्दिग्राहेणानीता ।

(ग) आर्य मकरन्द ! तावत् किं नगरस्य मध्यं न प्रेक्षितव्यम् ? ।

स्मरभरपरिरोहत्पाण्डिमागूढरूढ-
युतिविजितमृगाङ्का मोदते गण्डभित्तिः ॥ ८ ॥

(प्रकाशं मकरन्दं प्रति)

त्वां निष्पाय निबद्धवासववपुःसंदर्ष्टं स्फुरद्यौवने
चैते प्रीतिरती इव प्रियतमे देवस्य चेतोभुवः ।
स्मृत्वा तस्य कठोरघोरमनसः कृत्यं च पापीयस-
श्चेतो नः प्रतिकम्पते विघटते संत्रस्यति भ्रश्यति ॥९॥

मकरन्दः—भगवन् ! सर्वं वितथमावेदय ।

(प्रविश्य सम्भ्रान्तौ पुरुषो युवतिश्च ।)

पुरुषः—(सदैन्य) भगवन् ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।

युवतिः—(क) भयवं ! रक्खेहि मं अणज्जविज्जाहरेण अवहरिज्जंतिं ।

कापालिकः—मा भैष्टां मा भैष्टाम्, अस्मदभ्यर्णमधिवसतोर्युवयोर्विरञ्चिरपि न प्रभविष्णुः । किमङ्ग ! पुनः खेचरखेटः ? ।

पुरुषः—(सकरुणं) भगवन् ! देहि मे प्राणभिक्षाम् ।

मकरन्दः—(सभयं) भगवन् ! कुतोऽयमनयोरियान् प्रतिभयाडम्बरः ? ।

कापालिकः—अस्ति नामैको योनिसिद्धः स च ' पञ्च-

(क) भगवन् ! रक्ष मामनार्यविद्याधरेणापह्रियमाणाम् ।

१ ख–' सर्वो ' इति पाठः । २ ख–' पापान्मनः ' इति ।
३ ख–' प्रविकम्पते ' इति ।

कापालिकः—अथ पुनर्निशीथसमये मयेण तयेण च तं दुरात्मानमाकृष्य मोचयिष्यामि निःशेषमप्यपहृतं यौवतम् । (पुनर्विमृश्य) कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

तापसः—एषोऽस्मि ।

कापालिकः—मायामय ! आकारय कियतीरपि युवतीर्येनेयं ताभिर्विदितमार्गाभिः सह पातालवेश्मनि प्रविशति ।

(तापसो निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशन्ति पातालभवनादागमनं नाटयन्त्यः पञ्चषा योषितः ।)

(योषितः कापालिकं प्रणम्य कौमुदीसुमित्रयोः पादौ संस्पृशन्ति ।)

कापालिकः—(युवतिं प्रति) व्रज पातालभवनमेताभिः सह ।

मकरन्दः—भगवन् ! एते अपि कौमुदीसुमित्रे यामद्वयं पातालगृहमधितिष्ठताम् ।

कापालिकः—(स्वगतं) प्रियं नः । (प्रकाशं) यद्भवते रोचते तदस्तु ।

(सर्वाः पातालभवनप्रवेशं नाटयन्ति ।)

कापालिकः—(विमृश्य) सार्थवाह ! इदानीं विद्याधराकर्षणहोमसमयः । ततस्त्वया क्रियमाणं साहायकं किमपि मृगयामहे ।

मकरन्दः—मकरन्दवाहमकुतोभयस्ततः स्वैरमादिशत

१ ख–' भुवने ' इति ।

कापालिकः—मायामय ! उपनय पुरुषवपुषः करवालम् ।

(मायामयस्तथा करोति ।)

(कापालिक बलात्सोपलिप्तान्मांसखण्डानि जुहोति ।)

मकरन्दः—(स्वगतं) अपि नाम कोऽप्युपायः सम्भवेत्, यदहं परमेष्ठिनामपवित्रं पदं स्मरामि । (पुनः साशङ्कं) कथं प्रहसति प्रचलति च पुरुषः ? ।

कापालिकः—(मकरन्दं प्रति) समय इदानीं शवोत्थानस्य । ततस्त्वया सावधानेन भवितव्यम् ।

(पुरुषस्य वपुः करवालमादाय मकरन्दाभिमुखं कतिचित्पदानि दत्त्वा पुनर्मण्डलमध्ये निपतति ।)

कापालिकः—(ससंभ्रमम्) किमपि दैवतं स्मरसि ।

मकरन्दः—न किमपि स्मरामि ।

(कापालिक सर्वाङ्गीणमांसखण्डानि जुहोति ।)

(पुनः पुरुष उत्थाय तथैव निपतति ।)

कापालिकः—(साक्षेपं) महाभाग ! किमिति कमपि दैवतं स्मृत्वा होमभङ्गं करोषि ? ।

मकरन्दः—सर्वथा नाहं किमपि स्मरामि ।

(कापालिकः पुनः साक्षेपं प्रभूततरमांसखण्डानि जुहोति ।)

(पुनः पुरुषवपुर्मकरन्दाभिमुखं गत्वा प्रतिनिवृत्य च करवालेन कापालिकमभिहन्ति ।)

(कापालिक आक्रन्दमाधाय तिरोधत्ते ।)

मकरन्दः—(विलोक्य ससम्भ्रमं) कथं पतितं पुरुषवपुः ! तिरोहितः क्वापि कापालिकः ? । (पुर्वदिशोऽवलोक्य) कथं मायामयादिकः परिवारोऽपि न दृश्यते ? । भवतु तावत् पातालभवनतः कौमुदीसुमित्रे समाह्वयामि । (परिक्रम्य सविषादं) कथं न किमपि पातालभवनं दृश्यते ? । नूंनममुना कापालिकेन वञ्चितोऽस्मि ।

(नेपथ्ये)

मकरन्द ! तूर्णमेहि व्रजति गृहीत्वा समग्रमपि सार्थम् ।
व्यापाद्य तव पदातीन्नरदत्तः स्वां पुरीमेषः ॥ १४ ॥

मकरन्दः—(आकर्ण्य) कथं सार्थेऽप्युपद्रवस्तदहं गत्वा सम्भावयामि ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ अष्टमोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ अथ नवमोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति युवराजो लक्ष्मीपतिरमात्यश्चारायणश्च ।)

युवराजः—(ससम्भ्रमं) कोऽत्र भोः ! कञ्चुकिन् ! ।

(प्रविश्य)

कञ्चुकी—एषोऽस्मि ।

युवराजः—समादिश अगदङ्कारमात्रेयम् । यथा देव्या

---

१ क–' नूनमनुना ' । २ ग–' समस्तमपि ' ।

अनङ्गसेनाया वपुषि सावधानेन भाव्यम् ।

(कमुदी निष्क्रान्ता ।)

(नेपथ्ये)

सर्वाङ्गसरसनन्दपरस्पर्शं दिशो वितन्वतो दृशः सकलभावाः ।
अवतरति नभोमिथे वसुधायां कस्य नानन्दः ? ॥ १ ॥

पारायणः—देव ! सुभोदर्कं मित्रोदयं मागधः पठितवान् ।

युवराजः—अमात्य ! मित्राणन्दचन्द्रयोराकर्णनादुद्वेजिताः स्मः ।

पूर्णम्भाविपुरोपमानसमस्तम्बेरमस्पर्धिनो
नागाः सूर्यतुरङ्गनिर्जयजयश्रीविभ्राजिनो वाजिनः ।
राज्यर्धाङ्कुरं मदनदयितं पञ्चषष्टीलापिनं
तस्याहिङ्गितवीं स्थिरस्य वदतो धिग् नः कृतघ्नानिमान् ॥२॥

(पुनर्विमृश्य) अमात्य ! वचस्विनामवाच्यं श्रद्धानामश्रद्धेयं महीयसामपौतव्यमहितकानुष्ठितापापमत्यन्तमर्मवञ्चयमतिना कामरतिना कस्य कीदृशमनुष्ठितम् ? ।

पारायणः—देव ! किमनुष्ठितवानमात्यः कामरतिः ? ।

युवराजः—अस्माकं जीवितफलनिदानं मित्राणन्दाभिधानं मत्पत्नीमभिलाषुकः कामरतिः स्वनगरं प्रति प्रस्थापितो मित्राणन्द इति प्रवादं विधाय विजयवर्मणे व्यापादयितुमुपनीतवान् ।

पारायणः—देव !

(पुनर्नरदत्तं प्रति) निवेदय यथार्थं विष्कम्भस्वरूपं देवाय ।

नरदत्तः—(सविनयं) देव ! सुवर्णद्वीपात्प्रतिनिवृत्तस्य धर्मकः पटच्चरप्रणिधिर्वणिक्पुत्रः संघटितः । स च मया कपटकौलज्ञानुरञ्जितेन त्वत्पार्श्वं प्रयाणः कृतः । स चेदानीं मदीयोऽयं सार्थो न वे किमपि लब्धमस्तीति व्याहरति ।

युवराजः—अहो ! अगाधजला वसुमती । (पुनर्विमृश्य) अमात्य ! नैकस्य संलापश्रवणेन निर्णयः कर्तुं शक्यते । अतो द्वितीयमपि पृच्छामि ।

पारायणः—कोऽत्र भोः ? अस्मत्परिजनेषु ? ।

(प्रविश्य)

देवशर्मा—एषोऽस्मि ।

(पारायणः कर्णे एवमेव ।)

(देवशर्मा निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति मकरन्दो देवशर्मा च ।)

मकरन्दः—(सविषादमात्मगतम्)

विच्छेदः पितृबान्धवैः स्वचरणस्योदन्वति भ्रंशनं
प्राणेभ्योऽप्यधिकं प्रियेण विरहो मित्रेण पुण्यात्मना ।
कान्तायाः नवसंगमेऽप्यपहृतिः सर्वस्वनाशोऽधुना
नव्यं नव्यमुदेति कन्दलमहो ! प्रातीपिके वेधसि ॥४॥

सद्यःफला नातीतप्रसादशोषणम् ।
आजन्म यानि जायन्ते व्यसनानि सहस्रशः ।

मकरन्दः—देव ! विशेषचिह्नमप्यस्ति ।

युवराजः—कोऽयमाश्चर्यस्तर्हि विवादस्य ? ।

मकरन्दः—देव ! सुवर्णेष्टिकासम्पुटानि यानि तानि सर्वाण्यपि मन्नामाङ्कितानि ।

युवराजः—देवशर्मन् ! सत्सुवर्णसम्पुटं सुवर्णकारमाकारय ।

(देवशर्मा निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य सुवर्णकार. सम्पुटान्युपनयति ।)

युवराजः—(सर्वतोऽवलोक्य) कथं न क्वाप्यभिधानम् ? । (पुनः साक्षेपं) अरे ! कोऽयमसत्यालापः ? ।

मकरन्दः—द्वेधा विधाय सम्पुटानि मध्यमवलोकयतु देवः ।

युवराजः—(तथा कृत्वा मध्यमवलोक्य च सविस्मयं) कथमुभयतोऽपि सम्पुटेषु मकरन्दाभिधानम् ? । (पुनः साक्षेपममात्यं प्रति) क्रमागतस्य नरदत्तस्यायमीदृशो युष्माकं सत्यमत्ययः ।

नरदत्तः—(सविनयं) देव ! विज्ञपनीयमस्ति ।

युवराजः—(साक्षेपं) अतः परमपि किमपि विज्ञपनीयमस्ति ? । भवतु, विज्ञपय ।

नरदत्तः—देव ! बाल्येऽपि मे पिता विपन्नः । इदानीमहमनुजश्चायं द्वावेव कुटुम्बे पुरुषौ ।

युवराजः—ततः किम् ? ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा पत्यन्तरं नाभि लषति ?, उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमत्थि इत्थिआ ?, जीए वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्ति ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गसंस्कारो लोकव्यवहारो न कामोद्गारः । जठरपिठरीभरणमात्रावधयः सर्वेऽप्यभिलाषाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिवीकार्थं न मन्मथव्यथाव्यपोहार्थम् । कामयितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तःकरणम् । तदलममुना वाग्विलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं प्रवदन्ति विपश्चितः ।
केवलं न विना तेन दुःसाधं वस्तु सिध्यति॥४॥

ततो व्रज त्वं कामायतनम् । प्रवर्त्तय सर्ववनितासु विधीयमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तरमागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वध्ययोर्मध्यादेकः प्राप्तः ।

(क) सा किमस्ति स्त्री ?, यस्या मन्मथो न भवति ।

१ ख ' जीए ' इति पाठः ।

सिद्धाधिनाथः—(ससंभ्रमं) घातकस्तदितरो वा ?।

पुरुषः—तदितरः।

सिद्धाधिनाथः—(पञ्चभैरवं प्रति ।) स एष मन्त्रोपचारकर्मणः प्रभावः । (पुनः पुरुषं प्रति) गत्वा समादिश लम्बस्तनीम्, यथा पञ्चबाणस्यापि व्यापारो वध्यहस्तेनैव कार्यः ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

वसुधातलसंतपनस्तपनश्चरमं प्रयात्यचलमेषः ।
प्रियजनसङ्घट्टनकरं तिमिरं प्रविलुठति काष्ठासु ॥५॥

पञ्चभैरवः—देव ! प्राथमिकप्रस्तावानुरूपं प्रदोषं मागधः पठितवान् ।

सिद्धाधिनाथः—अधितिष्ठामस्तर्हि कामायतनम् ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

पञ्चभैरवः—देव !
[illegible] कमलसन्मध्यं जपासोदरं [illegible] ।
[illegible] ॥६॥

[illegible]

(प्रविश्य)

ब्रह्मलयः—देव ! स एष सिद्धिविशेषपूज्यो भगवाननङ्गः [illegible]
इदं च सिंहासनमास्यतां देवेन ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा परपन्तरं नाभिलषति ?, उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमत्थि इत्थिआ ?, जीई वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्ति ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गसंस्कारो लोकव्यवहारो न कामोद्गारः । जठरपिठरीभरणमात्रविषयः सर्वेऽप्यभिलापाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिवीकार्थं न मन्मथव्यथाल्पपोहार्थम् । कामयितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तःकरणम् । तदलममुना वाग्विलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं प्रवदन्ति विपश्चितः ।
केवलं न विना तेन दुःसाध्यं वस्तु सिध्यति ॥४॥

ततो व्रज त्वं कामायतनम् । मयैष सर्ववनितासु विधीयमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तरमागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वत्सरपर्यन्तादेकः मासः ।

(क) सा किमस्ति स्त्री ?, यस्या मन्म[illegible] ति ।

१ ख ' नीर ' इति पाठः ।

सिद्धाधिनाथः—(सत्रमं) पातकस्तदितरो वा ? ।

पुरुषः—तदितरः ।

सिद्धाधिनाथः—(पञ्चभैरवं प्रति ।) स एष मन्त्रोपचारकर्मणः प्रभावः । (पुनः पुरुषं प्रति) गत्वा समादिश लम्बस्तनीम्, यथा पञ्चबाणस्यापि व्यापारो वध्यहस्तेनैव कार्यः ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

वसुधातलसंतपनस्तपनश्चरमं प्रयात्यचलमेषः ।
मिथजनसङ्कटनकरं तिमिरं प्रविलुठति काष्ठासु ॥५॥

पञ्चभैरवः—देव ! मान्त्रिकमन्त्रानुरूपं प्रदोषं मागधः पठितवान् ।

सिद्धाधिनाथः—अधितिष्ठामस्तर्हि कामायतनम् ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

पञ्चभैरवः—देव !

स्फूर्जद्धातकपङ्कसंक्रमलसन्मध्यं जपासोदर-
द्रुप्यैः कृतपताकमाम्रकिसलस्ताम्रीभवत्तोरणम् ।
कौसुम्भैर्घटितावचूलमभितो मत्तालिभिर्दामभिः
सिन्दूरारुणिताङ्गणं गृहमिदं देवस्य चेतोभुवः ॥ ६ ॥

(प्रविश्य)

प्रत्मल्यः—देव ! स एष विदितविशेषपूजो भगवाननङ्गः । इदं च सिंहासनमास्यतां देवेन ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा पत्यन्तरं नाभि- लपति ?, उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमत्थि इत्थिआ १?, जीई वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्ति ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गसंस्कारो लोकव्य- वहारो न कामोद्गारः । जठरपिठरीभरणमात्रावधयः सर्वेऽप्यभि- लाषाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिवीकार्थं न मन्मथव्यथाव्यपो- हार्थम् । कामयितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तः- करणम् । तदलममुना वाग्विलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं भवदन्ति विपश्चितः ।
केवलं न विना तेन दुःसाधं वस्तु सिध्यति॥४॥

ततो व्रज त्वं कामायतनम् । प्रवर्तय सर्ववनितासु विधी- यमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तर- मागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वध्ययोर्मध्यादेकः प्राप्तः ।

(क) सा किमस्ति स्त्री ?, यस्या मन्मथो न भवति ।

१ ख ' जीए ' इति पाठः ।

(सर्वे सविस्मयमवलोकयन्ति ।)

सिद्धाधिनाथः—(सविस्मयमात्मगतं) कथमिदं तदेव *त्रिलोकीकामिनीजनमनःक्षोभैकहेतुग्रैवेयकमुपनीतं* भगवता पञ्चबाणेन ? । (पुनरपवार्य) लम्बस्तनि ! किमिदं ?, कैतवमपि सत्यतामगात् ।

लम्बस्तनी—(क) अहं पि विम्हिदा चिट्ठामि ।

आत्रेयी—(सात्त्विकभावानभिनीय सरभसं) (ख) एसो सो चेअ मे पई । (पुन सरभसं) अज्जउत्त ! चिरा दिट्ठो सि ।

लम्बस्तनी—(ग) वत्से ! निरूविदो तए भयवदो पहावो ?, ता इयाणिं उववसिय देहि पुरिसोवहारं ।

सिद्धाधिनाथः—(दक्षिणाक्षिस्फुरणमभिनीय सरभसं) भगवन् कुसुमचाप !

अमन्दं स्पन्दमानस्य दक्षिणस्यास्य चक्षुषः ।
फलं मयच्छ सम्पर्कं तेन जीवितदायिना ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः ।

(क) अहमपि विस्मिता तिष्ठामि ।

(ख) एष स एव मे पतिः । आर्यपुत्र ! चिराद् दृष्टोऽसि ।

(ग) वत्से ! निरूपितस्त्वया भगवत. प्रभावः !, तदिदानीमुपवसय देहि पुरुषोपहारम् ।

सिद्धाधिनाथः—(कामामितापमभिनीय)

अस्यां मृगीदृशि दृशोरमृतच्छटायां
देवः स्मरोऽपि नियतं विततामिलाषः ।
एतत्समागममहोत्सवबद्धतृष्ण-
माहन्ति मामपरथा कथमेष वाणैः ? ॥ १२ ॥

(पुनरात्रेयीं प्रति)

नतशतमखकामिनीप्रसून-
च्युतमकरन्दकरम्बितांद्रिपद्माम् ।
द्रुहिणहरिहरोपजप्यनाम्नः
प्रणम मृगाक्षि ! मनोभवस्य मूर्त्तिम् ॥ १३ ॥

आत्रेयी—(उत्थाय प्रणम्य च सविनयं) (क) भयवं कुसुमवाण ! पसिअ उवणेहि पिअं जणं । अहं ते पुरिसेण बलिं करिस्सं ।

(नेपथ्ये)

भद्रे ! स्वयं सन्निहिते भर्त्तरि किं भर्त्तारमर्थयसे ? ।

आत्रेयी—(ख) कथमेस सयं भयवं पंचवाणो जंपदि ? । (पुनर्विलोक्य) कधं सयं सयंवरमालं सिद्धणाहस्स कंठे निक्खिवेदि ? ।

(क) भगवन् कुसुमवाण ! प्रसीदोपनय प्रियं जनम् । अहं ते पुरुषेण बलिं करिष्ये ।

(ख) कथमेष स्वयं भगवान् पञ्चवाणः जल्पति ? । कथं स्वयं स्वयंवरमालां सिद्धनाथस्य कण्ठे निक्षिपति ? ।

(सर्वे सविस्मयमवलोकयन्ति ।)

सिद्धाधिनाथः—(सविस्मयमात्मगतं) कथमिदं सैव त्रिलोकीकामिनीजनमनःक्षोभैकहेतुर्वैरपदद्भुतानां नवनवा पञ्चबाणेन ? । (पुनरपवार्य) लम्बस्तनि ! किमिदं ?, कैरवती सत्यतामगात् ।

लम्बस्तनी—(क) अहं पि विम्हिदा चिट्ठामि ।

आत्रेयी—(सात्त्विकभावानभिनीय सरभसं) (ख) एसो सो ज्जेव मे पई । (पुन सरभसं) अज्जउत्त ! चिरा दिट्ठो सि ।

लम्बस्तनी—(ग) वत्से ! निरूविदो तए भयवदो पहावो ?, ता इयाणिं उववासिय देहि पुरिसोवहारं ।

सिद्धाधिनाथः—(दक्षिणाक्षिस्फुरणमभिनीय सरभसं) भगवन् कुसुमबाण !

अमन्दं स्पन्दमानस्य दक्षिणस्यास्य चक्षुषः ।
फलं प्रयच्छ सम्यक्त्वं तेन जीवितदायिना ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः ।

(क) अहमपि विस्मिता तिष्ठामि ।

(ख) एष स एव मे पतिः । आर्यपुत्र ! चिराद् दृष्टोऽसि ।

(ग) वत्से ! निरूपितस्त्वया भगवतः प्रभावः ?, तदिदा-नीमुपवस्य देहि पुरुषोपहारम् ।

सिद्धाधिनाथः—किं जीवितदायिनः संपर्कः प्रत्यासन्नः ? ।

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः कालो निशीथस्य । तदारभ्यतां बलिकर्म ।

(ततः प्रविशति यावकरसोपलिप्तसर्वाङ्गः करवीरदामालङ्कृतकण्ठपीठो निवसितकुसुम्भवसनः पुरुषः ।)

सिद्धाधिनाथः—(अपवार्य) लम्बस्तनि ! तथा त्वयाऽयमुपलिप्तो यथा सर्वथा नोपलक्ष्यते । क्रूरकर्मणि पटीयसी खल्वसि ।

(पुरुषः पञ्चबाणं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य च होमकुण्डसविधमुपविशति ।)

लम्बस्तनी—(क) वत्से ! करेहि भयवदो कुंडाणलस्स उवहारपुरिसस्स य पूयं ।

(आत्रेयी तथाकरोति ।)

सिद्धाधिनाथः—महापुरुष ! सार्वकामिकमिदं शाश्वतिकमग्निकुण्डम् । भगवतः पञ्चबाणस्य पुरतो वनितया स्वयमग्निचाहुतीकृतः स्वर्गसुन्दरीणां पतिर्भविष्यसि । तदिदानीं क्लेशसहस्रपिच्छिलं पितृमातृपुत्रकलत्रस्वापतेयप्रेमाणमपहाय परलोकमधितिष्ठासुः प्रशान्तेन चेतसा स्मर किमपि दैवतमिष्टम् ।

(क) वत्से ! कुरु भगवतः कुण्डानलस्योपहारपुरुषस्य च पूजाम् ।

सिद्धाधिनाथः—किं जीवितदायिनः संपर्कः प्रत्यासन्नः ?।

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः कालो निशीथस्य। तदारभ्यतां बलिकर्म।

(ततः प्रविशति यावकरसोपलिप्तसर्वाङ्गः करवीरदामालङ्कृतकण्ठपीठो निवसितकुसुम्भवसनः पुरुषः ।)

सिद्धाधिनाथः—(अपवार्य) लम्बस्तनि ! तथा त्वयाऽयमुपलिप्तो यथा सर्वथा नोपलक्ष्यते । क्रूरकर्मणि पटीयसी खल्वसि ।

(पुरुषः पञ्चबाणं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य च होमकुण्डसविधमुपविशति ।)

लम्बस्तनी—(क) वत्ते ! करेहि भयवदो कुंडाणलस्स उवहारपुरिसस्स य पूयं ।

(आत्रेयी तथाकरोति ।)

सिद्धाधिनाथः—महापुरुष ! सार्वकामिकमिदं शाश्वतिकमग्निकुण्डम् । भगवतः पञ्चबाणस्य पुरतो वनितया स्वयमग्निमाहुतीकृतः स्वर्गसुन्दरीणां पतिर्भविष्यसि । तदिदानीं क्लेशसहस्रपिच्छिलं पितृमातृपुत्रकलत्रस्वापतेयमेमाणमपहाय परलोकमधितिष्ठासुः प्रशान्तेन चेतसा स्मर किमपि दैवतमिष्टम् ।

(क) वत्ते ! कुरु भगवतः कुण्डानलस्योपहारपुरुषस्य च पूजाम् ।

पुरुषः—(सविनयमञ्जलिं बद्ध्वा)

प्रीर्णनिःशेषसंसारव्यापारावेशवैशसम् ।
स्मरामि निष्ठितक्लेशं देवं नाभिसमुद्भवम् ॥ १५ ॥

सिद्धाधिनाथः—ऐहिकमपि किमपि शरणं प्रतिपद्यस्व ।

पुरुषः—ऐहिकः पुनरनङ्गदासो योनिसिद्धः शरणम् । यो मया वरुणद्वीपे स्वयमुपकृतः ।

सिद्धाधिनाथः—कथं भवान् मित्राणन्दः ? ।

पुरुषः—मित्राणन्दोऽस्मि ।

सिद्धाधिनाथः—(प्रणम्य) परमेश्वर ! प्रसीद प्रसीद । क्षमस्व कृतघ्नस्य क्रूरचेतसोऽनङ्गदासस्य तमेकमपराधम् । (पद्मभैरवं प्रति) स एष मे जीवितस्य स्वामी मित्राणन्दो यद्गवेषणाय यूयमभ्यर्थिताः ।

(पद्मभैरवः यावक्लोपलेपमपनीय मित्राणन्दं सिंहासने समुपवेशयति ।)

(आत्रेयी मत्यभिज्ञाय परिरभ्य च तारस्वरं प्ररुदति ।)

पुरुषः—(सबाष्पं) प्रिये ! कामिमां दुःस्थामवस्थामभिगतवत्यसि ? ।

सिद्धाधिनाथः—अपरमपि बहु कर्तव्यमस्ति । यामिदानीं गृहाण स्त्रीरत्नमेकम् । अमुमेव कुण्डाग्निं प्रदक्षिणीकृत

(नेपथ्ये)

प्रभातप्राया रजनिः । इदानीमनवसरो मन्त्रस्य ।

सिद्धाधिनाथः—(आकर्ण्य) पञ्चभैरव ! तर्हि ब्रूहि कुन्दलतां यथा मान्त्रिकमस्माकं दर्शय ।

(पञ्चभैरवो निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति कुन्दलता मान्त्रिकश्च ।)

सर्वे—(विलोक्य) कथमयं मैत्रेयः ? । मोदामहे मनोरथानामप्यगम्येन प्रियजनसङ्घटनेन ।

पुरुषः—मैत्रेय ! कथमत्र संप्राप्तोऽसि ? ।

मान्त्रिकः—रत्नाकरास्त्वया सह वियोजितो भ्राम्यन् कुन्दलतामनुसृतवान् ।

सिद्धाधिनाथः—किं ते कुन्दलता दृष्टचरी ? ।

मान्त्रिकः—वरुणद्वीपे दृष्टचरी । (पुनरौषधिवलयं सिद्धनाथस्योपनीय) स्वेनैवौषधिद्रवेण यूयमुपशान्तमहारवेदनाः संजाताः ।

सिद्धाधिनाथः—(पुरुषं प्रति) कुतस्ते कण्ठिकाया लाभः ? ।

पुरुषः—पाशपाणिनेयं मह्यमुपनीता । मया च जातमरणनिश्चयेन स्मरमतिमापृष्ठस्थितेन युष्मत्कण्ठे विनिवेशिता ।

सिद्धाधिनाथः—कौमुदीमुपहर्तुं भ्राम्यन्नहं तदानीं पाशपाणिना विडम्बितः । भवान् घातहेतुश्चायं मकरन्दः कौमुदीसुमित्रानुरागिणा मयास्मिन्नग्निकुण्डे कामदेवपुरतो व्यापाद-

यितुं गवेषितः । इयं च स्वयं त्वया पुरः कौमुदी समासादिता । इदानीं पुनर्मयोपनीता ।

पुरुषः—यो मया भवद्दणभङ्गादारभ्य क्लेशोऽनुभूतस्तस्य सर्वस्य युष्मत्प्रसादेन पर्यन्तः समजनि । तदिदानीं समित्रकलत्रस्वापतेयं मामुपनय कौतुकमङ्गलनगरम् ।

सिद्धाधिनाथः—इयतोऽप्यर्थस्य का नाम प्रार्थना ? । समादिश किमपरं ते प्रियमाद्धामि ? ।

पुरुषः—अतः परमपि किमपि प्रियमस्ति ? ।

सिद्धाधिनाथः—तथापीदमस्तु—

उपनतमित्रकलत्रः संततप्रारामचन्द्रकरविशदाम् ।
आसाद्य यशोलक्ष्मीं परां स्वतन्त्रश्चिरं भूयाः ॥ १८ ॥

॥ इति दशमोऽङ्कः ॥

